

PRZESTĘPSTWA MOTYWOWANE UPRZEDZENIAMI

dylematy, wyzwania, strategie

PRZESTĘPSTWA MOTYWOWANE UPRZEDZENIAM I

dylematy, wyzwania, strategie

Dwa lata działania Koalicji Przeciwko Przemstwowym Uprzedzeniami.

pod redakcją
Michała Pawłęgi
i Piotra Godzisz

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
i Stowarzyszenie Lambda-Warszawa
Warszawa 2016

Przestępstwa motywowane uprzedzeniami – dylematy, wyzwania, strategie. Dwa lata działania Koalicji Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami.

Copyright © Stowarzyszenie Interwencji Prawnej i Stowarzyszenie Lambda-Warszawa 2016

Wydawcy:

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
ul. Siedmiogrodzka 5/51, 01-204 Warszawa
www.interwencjaprawna.pl
biuro@interwencjaprawna.pl

Stowarzyszenie Lambda-Warszawa
ul. Żurawia 24a, 00-515 Warszawa
www.lambdawarszawa.org
warszawa@lambdawarszawa.org

Warszawa 2016

Wydanie I

Redakcja merytoryczna:

Michał Pawłęga i Piotr Godzisz

Konsultacje merytoryczne:
Witold Klaus

Projekt okładki, opracowanie graficzne, skład i łamanie:
Adam Bloch

Wydawcy składają podziękowania organizacjom współtworzącym Koalicję Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami, a także podmiotom współpracującym i wspierającym jej działania. W szczególności kierujemy je do: Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE, Biura Rzecznika Praw Dziecka, Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Zespołu ds. Ochrony Praw Człowieka w MSWiA, Komendy Głównej Policji i Prokuratury Krajowej. Otrzymane przez nas uwagi, sugestie oraz wsparcie merytoryczne stanowiły cenną inspirację zarówno dla działań Koalicji jak i powstania niniejszego opracowania.

Publikacja nieodpłatna, nie może być sprzedawana.

Publikacja została opracowana i wydana na licencji „Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0 Polska”. Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Publikacja została opracowana i wydana w ramach projektu „Równi i bezpieczni”.

Projekt realizowany w ramach Programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Wstęp

Jak wskazują liczne badania, przestępstwa motywowane uprzedzeniami (czyli tzw. „przestępstwa z nienawiści”, tj. czyny popełniane ze względu na „rasę”, pochodzenie etniczne, narodowość, wyznanie, płeć, niepełnosprawność, orientację seksualną lub tożsamość płciową) niosą za sobą szczególnie negatywne skutki psychiczne i społeczne dla osób pokrzywdzonych i ich bliskich. Doświadczenia innych krajów pokazują, że aby skutecznie przeciwdziałać tego typu przestępstwom i udzielać skutecznej pomocy pokrzywdzonym, konieczna jest, oprócz odpowiedniego prawa, świadomość osób pracujących w administracji rządowej, policji, prokuraturze i sądach.

Niezbędna jest także współpraca z organami ds. równego traktowania oraz organizacjami pozarządowymi aktywnymi w tej sferze. Koalicja Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami w ciągu ostatnich dwóch lat podejmowała szereg działań ukierunkowanych na realizację wspomnianych postulatów. Było to możliwe dzięki otwartości i gotowości do współpracy szeregu instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych, które włączały się we wspólne działania. W niniejszej publikacji podsumowujemy nabyte przez nas w tym czasie doświadczenia, a także prezentujemy rekomendacje dotyczące wyzwań dla realizacji tych działań w przyszłości. Do zapoznania się z broszurą szczególnie zachęcamy osoby, które na co dzień stykają się z przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami oraz pokrzywdzonymi nimi osobami.

W szczególności adresujemy ją do osób zajmujących się stanowieniem prawa, pracujących w administracji publicznej, policji, prokuraturze i sądach, a także organizacjach pozarządowych. Wiemy, że zebrane przez nas informacje i wskazówki będą pomocne w uzupełnieniu wiedzy dotyczącej tego zjawiska i przyczynią się do poprawy systemu zwalczania przestępstw motywowanych uprzedzeniami i wsparcia osób nimi pokrzywdzonych.

Michał Pawłęga
Piotr Godzisz

O Koalicji Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami

Koalicja przeciwko przestępstwom motywowanym uprzedzeniami została stworzona na początku 2012 r. jako nieformalne porozumienie organizacji pozarządowych zajmujących się przeciwdziałaniem dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu z powodu płci, pochodzenia etnicznego i narodowego, koloru skóry, niepełnosprawności, orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, zainteresowanych wdrażaniem wspólnych działań przyczyniających się do przeciwdziałania przemocy motywowanej uprzedzeniami. Działania Koalicji są skierowane na:

- bieżące monitorowanie sytuacji w zakresie przestępstw motywowanych uprzedzeniami w Polsce,
- wypracowywanie wspólnych stanowisk w bieżących sprawach,
- prowadzenie działań rzeczniczych dotyczących tematyki jej działania,
- udzielanie informacji i poradnictwa prawnego na rzecz osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami,

Wypracowanie rozwiązań systemowych związanych z ochroną i udzielaniem wsparcia osobom doznającym przestępstw motywowanych uprzedzeniami (np. rzetelne nauczanie w szkołach policyjnych nt. sytuacji osób należących do grup mniejszościowych, uwzględnianie w trakcie szkoleń sędziów i prokuratorów zagadnień związanych z przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami, zwiększenie ochrony prawnej osób pokrzywdzonych). Do kwietnia 2016 r. Koalicja zajmowała się przede wszystkim rozwojem kompetencji tworzących ją organizacji oraz nawiązywaniem relacji z innymi podmiotami zajmującymi się przeciwdziałaniem przestępstwom motywowanym uprzedzeniami. Dzięki temu mogą one dziś skuteczniej monitorować sytuację, przeciwdziałać tego typu zdarzeniom i wspierać poszkodowane nimi osoby. W trakcie swoich dwuletnich działań Koalicja wypracowała trzy praktyczne narzędzia, pomocne w przeciwdziałaniu przestępstwom motywowanym uprzedzeniami i wspieraniu poszkodowanych nimi osób. Są to:

- standardy udzielania wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami,
- kwestionariusz monitoringu rozpraw sądowych w sprawach dotyczących przestępstw motywowanych uprzedzeniami,

„Słownik równościowy”, wskazujący jakiego języka używać, by upodmiotowić osoby pokrzywdzone tego typu przestępstwami. Narzędzia te można znaleźć w załącznikach umieszczonych w końcowej części opracowania.

Aktualnie (kwiecień 2016 r.) Koalicję Przeciwko Prześpiwstwom Motywowanym uprzedzeniami tworzą:

- Fundacja Dialog (Białystok)
- Kampania Przeciw Homofobii (Warszawa)
- Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego (Warszawa)
- Stowarzyszenie Homo Faber (Lublin)
- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej (Warszawa)
- Stowarzyszenie Lambda-Warszawa (Warszawa)
- Stowarzyszenie „Nigdy Więcej” (Warszawa)
- Stowarzyszenie Nomada (Wrocław)
- Stowarzyszenie Pracownia Różnorodności (Toruń)
- Towarzystwo Interwencji Kryzysowej (Kraków)

Kontakt:

Stowarzyszenie Lambda-Warszawa
ul. Żurawia 24a, 00-515 Warszawa
tel. 22 415 83 38

Osoby do kontaktu:

Piotr Godzisz, e-mail pgodzisz@lambdawarszawa.org
Michał Pawłęga, e-mail mpawlega@lambdawarszawa.org

Poradnictwo prawne dla osób pokrzywdzonych – doświadczenia i rekomendacje

Karolina Brzezińska i Katarzyna Słubik

Wstęp

Poniższe obserwacje są efektem poradnictwa prawnego udzielanego od kwietnia 2014 do marca 2016 r. osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami:

- rasistowskimi i ksenofobicznymi - w Stowarzyszeniu Interwencji Prawnej,
- homofobicznymi - w Stowarzyszeniu Lambda-Warszawa.

Świadczone wsparcie polegało na udzieleniu porady prawnej, asyście przy złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, kontakcie z organami ścigania, sporządzaniu pism w toczących się postępowaniach, jak również pism interwencyjnych do organów administracji publicznej. W toku projektu monitorowano także postępowania sądowe w jednej z dwóch ról: w charakterze publiczności bądź jako organizacja społeczna dopuszczona do udziału w postępowaniu na podstawie art. 90 kodeksu postępowania karnego¹ (dalej: k.p.k.).

Poradnictwo odbywało się w trzech formach, umożliwiających jego maksymalnie szeroką dostępność:

- konsultacje osobiste podczas dyżurów w wyznaczonych terminach,
- poczta elektroniczna,
- konsultacje telefoniczne (ta forma konsultacji służyła w szczególności dokonaniu wstępnej analizy oraz oceny przedstawionego przez klientkę/ta problemu).

W trakcie projektu poradnictwa udzielono łącznie 69 osobom. Około połowa z nich doświadczyła przemocy motywowanej uprzedzeniami.

W toku poradnictwa koncentrowano się głównie na wsparciu osoby pokrzywdzonej. Dlatego też opisane doświadczenia i rekomendacje nie odnoszą się do problematyki stosowania tzw. mowy nienawiści w Internecie czy w przestrzeni publicznej. Czyny te, jakkolwiek niezwykle szkodliwe społecznie i – niestety – w Polsce coraz częściej widoczne, rzadko kiedy skierowane są przeciwko jednej konkretnej osobie.

Doświadczenia i rekomendacje zebrane w toku realizowanych działań poradniczych podzielono na

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego. (Dz.U. z 1997 r., Nr. 89, poz. 555 z późn.zm.).

następujące części, dotyczące: zgłaszalności, obowiązującego prawa oraz praktyki organów ścigania. Osobną część rozdziału stanowią rekomendacje dotyczące świadczenia poradnictwa prawnego w sprawach przestępstw motywowanych uprzedzeniami i możliwych zmian organizacyjnych i prawnych wpływających na poprawę sytuacji w tym zakresie. Ze względu na świadczenie poradnictwa dla dwóch różnych grup klientek/ów: osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi rasizmem i ksenofobią oraz osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi homofobią, niektóre z doświadczeń są różne i wynikają ze specyfiki danej grupy przestępstw.

Zgłaszalność przestępstw motywowanych uprzedzeniami

Znaczna część osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami, którym udzielono wsparcia prawnego w ramach projektu, nie zdecydowała się (nawet w przypadku przestępstw przeciwko ich zdrowiu i życiu) na zgłoszenie sprawy organom ścigania. Obserwacja ta jest zgodna z wynikami badań ilościowych, które wskazują, że jedynie niewielki procent przestępstw motywowanych uprzedzeniami jest w Polsce zgłaszanych na Policję.² W toku projektu zidentyfikowano kilka przyczyn tego zjawiska.³

1. Powszechność ataków

Zarówno osoby LGB, jak też cudzoziemki/cy mieszkający w Polsce, którym udzielono wsparcia w ramach projektu, deklarowały/li, że ze zniewagami, wyzwiskami i naruszeniami nietykalności cielesnej spotykają się na co dzień: w przestrzeni publicznej, środkach transportu publicznego, na uczelniach i w pracy. Podejmowanie w każdej z tych sytuacji środków prawnych nie jest możliwe. Następuje zjawisko swoistego „znieczulenia” na ataki, stają się one elementem codzienności.

2. Nieufność wobec organów ścigania

Nieufność wobec organów ścigania może wynikać z doświadczeń w kraju pochodzenia (w przypadku cudzoziemców pochodzących z krajów, w których organy ścigania są częścią systemu opresji), lub z wcześniejszych negatywnych doświadczeń podczas kontaktów osoby pokrzywdzonej bądź członków jej społeczności z Policją w Polsce. W wypadku osób LGB nieufność wynika również z obawy przed ewentualnymi homofobicznymi postawami funkcjonariuszy.

---

² Na przykład w badaniu przeprowadzonym przez Agencję Praw Podstawowych, jedynie 10 procent pokrzywdzonych przestępstwami osób LGBT z Polski zgłosiło sprawę organom ścigania. Zob. Agencja Praw Podstawowych, EU LGBT Survey (2012), na: <http://fra.europa.eu/DVS/DVT/lgbt.php> (dostęp 10 marca 2016).

³ Podobne przyczyny niezgłaszania przestępstw przez osoby pokrzywdzone przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami podaje publikacja pod red. A. Mikulskiej *Rasizm w Polsce. Raport z badań wśród osób, które doświadczyły przemocy ze względu na swoje pochodzenie etniczne, rasowe lub narodowe*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2010. Na zbliżone przyczyny niezgłaszania przestępstw przez migrantki przymusowe wskazano również w publikacji pod red. W. Klausy *Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014.

3. Nikłe szanse na merytoryczne rozstrzygnięcie zgłoszonej sprawy

Osoby pokrzywdzone często były przeświadczone o braku sensu podejmowania kroków prawnych. Charakterystyka przestępstw motywowanych uprzedzeniami często jest związana z trudnością w zidentyfikowaniu sprawców. Do incydentów dochodzi często w porze nocnej, bez udziału innych osób, poza zakresem kamer monitoringu miejskiego. Jeśli wezwana zostaje Policja, sprawca po dokonaniu przestępstwa co do zasady zbiega z miejsca zdarzenia przed jej przyjazdem, a rekonesans wykonany przez przybyły na miejsce patrol rzadko kończy się ujęciem sprawcy.

4. Nieznajomość procedur i prawa

Część osób pokrzywdzonych nie decyduje się na zgłoszenie przestępstwa ze względu na brak znajomości prawa, procedur, a także przysługujących im praw.

5. Niechęć do stawiania siebie w pozycji ofiary

Przestępstwa motywowane uprzedzeniami, w odróżnieniu od przestępstw popełnianych z innych pobudek (np. przestępstw chuligańskich⁴ czy z chęci zysku), w szczególny sposób uderzają w godność człowieka. Mają bowiem na celu napiętnowanie takiej osoby, poniżenie jej i wyrzucenie poza nawias społeczeństwa. Po zdarzeniu osoba pokrzywdzona chce o nim zapomnieć. Powoduje to niechęć do brania udziału w postępowaniu karnym, w którym po raz kolejny trzeba „odgrywać” rolę ofiary.

6. Bariera językowa

Podczas gdy ofiarami przestępstw rasistowskich i ksenofobicznych padają również osoby mówiące po polsku, znaczną grupę pokrzywdzonych stanowią osoby nieposługujące się tym językiem wcale lub znające go w ograniczonym zakresie. Bariera językowa i wynikające z niej trudności w kontaktach z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości to jeden z powodów, dla których osoby pokrzywdzone przestępstwami rasistowskimi i ksenofobicznymi nie decydowały się zawiadomić Policji o przestępstwie.

7. Obawa przed ujawnieniem orientacji seksualnej

W wypadku osób LGB, jednym z powodów niezgłaszania przestępstw był strach przed tym, że o ich orientacji seksualnej dowiedzą się członkowie rodziny. Obawa ta była szczególnie wyraźna wśród osób zamieszkujących w mniejszych miejscowościach.

---

⁴ Więcej nt. przestępstw chuligańskich, zob. sekcja Nieuwzględnianie przez sądy homofobicznej motywacji sprawcy przestępstwa w kolejnym rozdziale.

Przestępstwa motywowane uprzedzeniami w polskim kodeksie karnym

Istniejące uregulowania prawne

Kodeks karny⁵ (dalej: k.k.) wprost penalizuje zachowania mające postać przestępstw motywowanych uprzedzeniami popełnianych ze względu na przynależność narodową, etniczną, rasową, polityczną, wyznaniową lub ze względu na bezwyznaniowość. Zabronione pod groźbą kary jest stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości (art. 119 k.k.), publiczne znieważanie osoby lub grupy osób lub naruszanie nietykalności cielesnej z tych przyczyn (art. 257 k.k.). Przestępstwo stanowi również publiczne propagowanie faszyzmu lub innego ustroju totalitarnego oraz nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość (art. 256 k.k.).

Ustawodawca, uwzględniając szczególną szkodliwość społeczną przestępstw popełnianych w wyniku uprzedzeń rasistowskich i ksenofobicznych, zdecydował o penalizacji czynów, które, przy pominięciu motywacji sprawcy, byłyby ścigane z oskarżenia prywatnego bądź zagrożone niższymi karami. Dla przykładu, groźba karalna zagrożona jest karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 190 k.k.), natomiast groźba bezprawna wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości zagrożona jest karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (art. 119 k.k.).

Znieważenie ścigane jest w swym typie podstawowym wyłącznie z oskarżenia prywatnego i zagrożone karą grzywny lub ograniczenia wolności (art. 213 k.k.). Jeśli jednak zostanie popełnione publicznie, a obiektem ataku będzie grupa ludności albo poszczególne osoba z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości, sprawcy może zostać wymierzona kara pozbawienia wolności do lat 3, a samo postępowanie będzie prowadzone przez oskarżyciela publicznego (art. 257 k.k.).

Podobnie rzecz się ma w przypadku ściganego z oskarżenia prywatnego naruszenia nietykalności cielesnej. W swym typie podstawowym czyn ten zagrożony jest grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku (art. 217 k.k.). Jeśli jednak sprawca działa z pobudek rasistowskich, grozi mu kara pozbawienia wolności do lat 3. Te przepisy kodeksu karnego niewątpliwie ułatwiają ściganie i umożliwiają wymierzanie sprawcom kary adekwatnej do szkodliwości popełnionych przez nich czynów.

Jak wynika z rozważań powyżej, ustawodawca wprowadził zamknięty katalog cech chronionych w art. 119, 256 i 257 k.k. Są nimi: przynależność narodowa, etniczna, rasowa, polityczna, wyznaniowa lub bezwyznaniowość.

---

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U.1997 r, Nr 88, poz. 553 z późn.zm.).

Ze względu na to, że orientacja seksualna nie została przez ustawodawcę wymieniona w k.k. wprost jako cecha prawnie chroniona, osoba doświadczająca przestępstwa motywowanego homofobią zmuszona jest poszukiwać ochrony prawnej na gruncie podstawowych typów przestępstw. Wiąże się to z niższymi sankcjami wobec osób, które dopuściły się takich przestępstw, a także z innym, prywatnoskargowym, trybem ścigania. W kwalifikacji prawnej czynu nie ma także odzwierciedlenia fakt, że działania podejmowane przez sprawcę nie są tylko zamachem na określone dobra indywidualne konkretnej osoby, ale w istocie są atakiem na cechę znamionną dla całej grupy społecznej.⁶

Braki w obowiązującym prawie

Przestępstwa na tle rasistowskim i ksenofobicznym

Pomimo wyodrębnienia pewnych czynów motywowanych rasizmem i ksenofobią, w toku poradnictwa prawnego prowadzonego w ramach projektu dostrzeżono luki w prawie karnym materialnym. Luki te – w niektórych stanach faktycznych – w dalszym ciągu nie pozwalają na stawianie zarzutów, odpowiednie rejestrowanie spraw bądź odpowiednio dotkliwe karanie sprawców przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Do wykrytych luk należą w szczególności:

1. Brak kwalifikacji uwzględniającej motywację rasistowską lub ksenofobiczną w przypadku przestępstw innych niż znieważenie, groźba bezprawna, naruszenie nietykalności lub przemoc (art. 119 i 257 k.k.).

Brak jest uregulowań, które pozwoliłyby na odzwierciedlenie rasistowskiej lub ksenofobicznej motywacji sprawcy w wyroku skazującym go za większość (poza wymienionymi wyżej) przestępstw zawartych w kodeksie karnym. W przypadku takich przestępstw jak np. podpalenie (art. 163 k.k.), zniszczenie rzeczy (art. 288 k.k.) czy kradzież (art. 278 k.k.), nawet, jeśli w toku postępowania okaże się, że przestępstwo popełniono wobec osoby lub grupy osób, kierując się ich przynależnością narodową czy religijną, motywacja rasistowska czy ksenofobiczna nie znajdzie odzwierciedlenia w kwalifikacji prawnej czynu. Jediną możliwością w takim przypadku, by wymierzyć wyższą karę dla sprawcy jest uznanie przez skład orzekający, że motywacja osoby dopuszczającej się przestępstwa zasługiwała na szczególne potępienie. Wtedy, w myśl art. 53 § 2 k.k., możliwe jest wymierzenie kary surowszej, jednak wciąż w granicach przewidzianych dla określonego przestępstwa.

---

⁶ Odnosząc się do przestępstwa z art. 119 kk, cel takiego działania może być różny, np. zastraszenie osób pokrzywdzonych, chęć zmuszenia, podporządkowania do określonego działania, eliminacja z danej dziedziny życia publicznego, czy ograniczenie w korzystaniu z podstawowych praw człowieka. Niemniej jednak, warunkiem koniecznym jest kierowanie się sprawcy powodem, u podstaw którego leży negacja, a nawet pogarda dla ogólnie akceptowanych wartości, które chroni m.in. art. 119 kk. (zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r., sygn. akt: II AKa 338/03). Natomiast w art. 256 kk możemy odnaleźć sformułowanie „nawoływanie do nienawiści”, które jest rozumiane jako wypowiedź, która „wzbudza uczucie silnej niechęci, złości, braku akceptacji, wręcz wrogości do poszczególnych osób lub całych grup społecznych czy wyznaniowych, bądź też z uwagi na formę wypowiedzi, podtrzymuje i nasila takie negatywne nastawienia i podkreśla tym samym uprzywilejowanie, wyższość określonego narodu, grupy etnicznej, rasy lub wyznania” (zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., sygn. akt: IV KK 406/06).

2. Brak możliwości zakwalifikowania przestępstwa jako motywowanego uprzedzeniami w przypadku, gdy jest jednym z kilku czynników powodujących działaniem sprawcy.

Brzmienie przepisów odwołujących się do motywacji rasistowskiej lub ksenofobicznej z art. 119 i art. 257 k.k. (tj. z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości) nie pozwala na skazanie na podstawie ww. przepisów sprawcy, jeśli motywacja rasistowska lub ksenofobiczna jest tylko jedną z kilku pobudek, które kierowały jej lub jego działaniem.

Przykład: W toku projektu monitorowano sprawę, w której kilku sprawców brutalnie pobiło na ulicy mężczyznę pochodzenia afrykańskiego. Sprawcy wskazali, że ich motywacją było agresywne zachowanie pokrzywdzonego Afrykańczyka w stosunku do towarzyszącej mu partnerki (obywatelki polskiej). Na dzień zakończenia projektu sprawa nie została zakwalifikowana jako czyn o podłożu rasistowskim.

3. Brak możliwości zakwalifikowania przestępstwa jako rasistowskiego lub ksenofobicznego w przypadku czynów popełnionych w związku z rzeczywistą lub domniemaną przynależnością osoby pokrzywdzonej do chronionej grupy lub jej związkiem z tą grupą.

Z faktu, że zarówno przestępstwo z art. 119 jak i art. 257 k.k. może być popełnione wobec osoby lub grupy „z powodu ich przynależności”, przy ścisłej interpretacji owego przepisu wynika, że nie będzie możliwe uznanie za przestępstwo motywowane uprzedzeniami czynu popełnionego przeciwko osobie, która cechy chronionej nie posiada. Tym samym pobicie żony Azjaty czy też atak na aktywistkę walczącą o równe traktowanie cudzoziemców nie będzie uznane za czyn ksenofobiczny, nawet jeśli sprawcą w sposób oczywisty kierowałyby pogarda i nienawiść do innych narodowości czy grup etnicznych.

Instytucja „osoby wskazanej przez pokrzywdzonego” i dostęp do tłumacza

W toku projektu udzielano wsparcia pokrzywdzonym na różnych etapach postępowania: przy złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, w toku postępowania przygotowawczego, jak i na sali sądowej. Na podstawie powyższych obserwacji udało się zidentyfikować niektóre z barier, jakie napotykają na swojej drodze osoby pokrzywdzone, jak i organizacja udzielająca im wsparcia w toku procedury karnej.

Na wstępie należy zauważyć, jak dużą pozytywną zmianą było, z punktu widzenia organizacji świadczących poradnictwo prawne, wprowadzenie, na mocy art. 299a k.p.k.,⁷ instytucji „osoby wskazanej przez pokrzywdzonego”. Osoba ta może być obecna przy czynnościach postępowania-

⁷ Przepis wprowadzony ustawą z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r., poz. 21).

nia przygotowawczego prowadzonych z udziałem osoby pokrzywdzonej. Przepis ten pozwala osobom reprezentującym organizację (choć rzecz jasna nie tylko) już od złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa towarzyszyć osobie pokrzywdzonej, wspierać i tłumaczyć zawłościami procedury karnej. Postulatem de lege ferenda byłoby rozszerzenie uprawnień takiej osoby na postępowanie sądowe. Jakkolwiek postępowanie to z założenia toczy się jawnie na rozprawie z udziałem publiczności, jednak dostrzegalna jest potrzeba dodatkowego wsparcia osób pokrzywdzonych – niewładających językiem polskim, czy też wywodzących się z innego kręgu kulturowego – podczas rozprawy oraz poza nią, np. podczas przeglądania akt sprawy.

Mając na uwadze, że dużą część pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi rasizmem czy ksenofobią stanowią cudzoziemki/cy, istotne jest, że w toku postępowania toczącego się w języku polskim osoba pokrzywdzona będzie mieć dostęp do pomocy tłumacza. Zgodnie z przepisami k.p.k. należy wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania osoby niewładającej językiem polskim oraz jeżeli zachodzi potrzeba zapoznania strony z treścią przeprowadzanego dowodu (art. 204 k.p.k.). Oznacza to, że w postępowaniu przygotowawczym tłumaczenie powinno być zapewnione przy przyjęciu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, przesłuchaniu osoby pokrzywdzonej oraz przy czynnościach dowodowych w których bierze ona udział. Brzmienie przepisu („zapoznanie z treścią przeprowadzanego dowodu”) sugeruje, że chodzi o czynności przeprowadzane na bieżąco, przy których obecna jest osoba pokrzywdzona. Wydaje się, że nie będzie możliwe zapewnienie osobie pokrzywdzonej tłumaczenia dowodu już przeprowadzonego – np. opinii biegłego.

Zgodnie z omówionym przepisem art. 204 k.p.k. tłumacza wzywa się na rozprawę, gdy zachodzi potrzeba przesłuchania pokrzywdzonej/go. W przypadku jednak, gdy osoba pokrzywdzona nie działa jako strona w postępowaniu sądowym,⁸ nie będzie możliwe tłumaczenie przeprowadzanych na rozprawie dowodów, a więc np. przesłuchań świadków. W toku projektu zaobserwowano, że art. 204 k.p.k. jest interpretowany różnie przez różne sądy. Niekiedy wzywa się osobę odpowiedzialną za tłumaczenia na każdy termin rozprawy, na którym obecność deklaruje osoba pokrzywdzona, w celu tłumaczenia całego przebiegu rozprawy. O wiele częściej jednak wzywanie dotyczy jedynie rozprawy w celu przetłumaczenia przesłuchania osoby pokrzywdzonej, nawet gdy działa ona jako oskarżyciel posiłkowy, a więc ma przymiot strony. Oznacza to, że osoba pokrzywdzona jest de facto wyłączona z aktywnego uczestnictwa w postępowaniu sądowym.

Jeśli osoba pokrzywdzona niewładająca językiem polskim w stopniu wystarczającym zdecyduje się wejść w rolę procesową oskarżyciela posiłkowego bądź oskarżyciela prywatnego, ma prawo otrzymać tłumaczenie orzeczenia podlegającego zaskarżeniu lub kończącego postępowanie (art. 56a i 60a k.p.k.), a za jej zgodą można poprzestać na ogłoszeniu przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu. Jeśli jednak osoba pokrzywdzona nie występuje w żadnej z tych ról przed sądem, nie ma prawa otrzymać tłumaczenia ww.

---

⁸ Osoba pokrzywdzona jest stroną postępowania przygotowawczego. Po rozpoczęciu postępowania sądowego traci przymiot strony, chyba że złoży oświadczenie, że będzie występować w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 53 k.p.k.).

rozstrzygnięć, a tym samym jej pojmowanie tego, co się wydarzyło w sprawie (np. dlaczego doszło do uniewinnienia) będzie ograniczone. Poważną barierą jest również brak wsparcia tłumaczeniowego w kontaktach z pełnomocniczką/kiem oraz przy czynności przeglądania akt w toku postępowania sądowego. Osobie pokrzywdzonej nie przysługuje bowiem, w przeciwieństwie do oskarżonego, prawo do pomocy tłumaczeniowej w celu porozumienia się z pełnomocnikiem w związku z czynnością, do udziału w której jest uprawniony (art. 72 k.p.k.). O ile osoba odpowiedzialna za tłumaczenie przy zapoznaniu się z aktami na etapie postępowania przygotowawczego może być zastąpiona przez osobę wskazaną (art. 299a k.p.k.), o tyle przeglądanie akt w sądzie jest czynnością, którą pokrzywdzona/y dokonuje samodzielnie, a bez znajomości języka polskiego jest ona właściwie pozbawiona sensu.

Najważniejszą decyzją procesową z punktu widzenia osoby pokrzywdzonej jest postanowienie o wszczęciu postępowania przygotowawczego (art. 305 § 1 k.p.k.). Jeśli organ prowadzący postępowanie zdecyduje o wszczęciu postępowania, a następnie postępowanie nie zakończy się ujawnieniem sprawcy, jest to dla osoby pokrzywdzonej sygnał, że doznana krzywda została potraktowana z należytą powagą, a organy ścigania wykonały wysiłek, by sprawcę znaleźć i postawić w stan oskarżenia.

Postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania bądź postanowienie o umorzeniu postępowania (na skutek uznania, że czynu nie popełniono, albo brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popełnienia, czy też czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego, albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa, bądź też społeczna szkodliwość czynu jest znikoma (art. 17 § 1 pkt 1-3 k.p.k.)), niemal zawsze wywołują u osoby pokrzywdzonej poczucie niesprawiedliwości i krzywdy. Z tego względu istotne jest, by zażalenie na powyższe postanowienia było wnikliwie rozpatrywane przez sąd, przy rozważeniu racji obu stron – osoby pokrzywdzonej i organu ścigania. Dopiero w tym momencie bowiem osoba pokrzywdzona, która dotychczas zdawała się na aktywność i osąd organów ścigania, ma szansę zaprezentować swój punkt widzenia na sprawę.

Rozpoznanie zażalenia odbywa się, w myśl art. 95b k.p.k. na posiedzeniu niejawnym. Oznacza to, że wstęp na posiedzenie ma jedynie osoba pokrzywdzona oraz jej pełnomocnik (advokat lub radca prawny). Rzadkością jest jednak na tym etapie postępowania reprezentacja strony przez profesjonalnego pełnomocnika, dlatego w większości przypadków pokrzywdzona/y, o ile stawi się na posiedzenie, będzie samodzielnie bronić swoich racji. Dla osób nieznaną procedurę karnej, a często także języka polskiego, jest to doświadczenie niezwykle trudne. Wskazane byłoby zatem, aby wstęp na posiedzenie miały osoby wspierające osobę pokrzywdzoną, jak również – dla zapewnienia przejrzystości procedury – organizacje pozarządowe stojące na straży interesu społecznego.

Przestępstwa na tle homofobicznym

1. Tryb prywatnoskargowy ścigania przestępstw.

Jedną z podstawowych zasad postępowania karnego jest ściganie sprawców przestępstw z urzędu, co jest wyrazem realizacji interesu ogólnospołecznego i nie wymaga inicjatywy ani współdziałania ze strony osób pokrzywdzonych. Odmiernym trybem ścigania przestępstw jest ściganie z oskarżenia prywatnego. Przyjmuje się, że o zaliczeniu przestępstw do tej grupy decyduje fakt, że naruszają one bezpośrednio interes indywidualny, przy czym interes zbiorowy może być dotknięty jedynie pośrednio i tylko pod warunkiem, że dochodzi do jednoczesnego dotknięcia interesu indywidualnego.⁹

Z obserwacji wynikających z działań zrealizowanych w projekcie wynika, że przestępstwa, które są najczęściej popełniane na szkodę osób LGB to zniewaga (art. 216 k.k.), zniesławienie (art. 212 k.k.), lekkie uszkodzenie ciała (art. 157 § 2 k.k.), i naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.).¹⁰ Wszystkie te czyny objęte są prywatnoskargowym trybem ścigania. Oznacza to, że osoba doświadczająca takiego przestępstwa zmuszona jest wnieść i popierać przed sądem złożony przez siebie akt oskarżenia – czyli działa jak prokurator. Jak wspomniano w poprzedniej części, w sprawach rasistowskich i ksenofobicznych, objętych ściganiem z oskarżenia publicznego, prokurator z urzędu sporządza akt oskarżenia, który popiera przed sądem na podstawie materiału dowodowego zgromadzonego w trakcie postępowania przygotowawczego.

Zasadniczym problemem związanym z zainicjowaniem postępowania karnego przeciwko sprawcom wskazanych powyżej przestępstw jest brak dysponowania przez osobę pokrzywdzoną ich danymi osobowymi oraz adresem zamieszkania. Uzyskanie takich danych bywa często niemożliwe albo jest znacznie utrudnione. W takim przypadku, osoba pokrzywdzona może złożyć za pośrednictwem Policji skargę. Wówczas Policja, w razie potrzeby, zabezpiecza dowody (np. dokonuje czynności wykrywczych i oględzin miejsca zdarzenia, zabezpiecza ślady) i przesyła skargę do właściwego sądu. Mimo wszystko, to na osobę pokrzywdzoną, która nierzadko doświadczyła traumy w związku popełnionym na jej szkodę przestępstwem, zostaje co do zasady przeniesiony ciężar inicjatywy dowodowej, bowiem pełni ona w procesie rolę analogiczną do roli prokuratora w postępowaniu publicznoskargowym.

Powyższe skutkuje niekiedy podejmowaniem przez osoby doświadczające przestępstw motywowanych uprzedzeniami ze względu na orientację seksualną decyzji o skorzystaniu z regulacji zawartych w kodeksie cywilnym, tj. wytoczeniem powództwa o ochronę dóbr osobistych.¹¹ Niemniej jednak skorzystanie z takiego rozwiązania często nie zapewnia rzeczywistej kompensacji szkody wyrządzonej przez sprawcę osobie pokrzywdzonej.

⁹ S. Steinborn w: J. Grajewski (red.), Kodeks postępowania karnego. Objąsnienia dla studentów. Tom II (art. 425-673), Zakamycze 2005, s. 163.

¹⁰ Por. J. Świercz, Przemoc motywowana homofobią – badanie i wyniki, w: M. Makuchowska (red.) Przemoc motywowana homofobią. Raport 2011, Warszawa 2011, s. 56–87.

¹¹ Por. Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmiany ustawy Kodeks karny, druk sejmowy 340, 7 marca 2012, s. 18, na: <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=BCB32B331B21B732C12579EB00408447> (dostęp 7 marca 2016).

2. Nieuwzględnianie przez sądy homofobicznej motywacji sprawcy przestępstwa.

Jak wspomniano powyżej, w prawie karnym nie znalazły się przepisy, które w szczególny sposób penalizowałyby przestępstwa motywowane uprzedzeniami na tle orientacji seksualnej. Prawo nakazuje uwzględniać motywację sprawcy jako przesłankę sądowego wymiaru kary (art. 53 §2 k.k.), ale nie wymienia uprzedzeń jako okoliczności bezpośrednio obciążającej. Nieobecność orientacji seksualnej w katalogu cech prawnie chronionych często wiąże się więc z nieuwzględnianiem motywacji homofobicznej w sądzie.

W sytuacji kiedy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, organy ścigania wydają postanowienie o jego wszczęciu. Zanim do tego dojdzie, mogą zostać podjęte tzw. czynności sprawdzające, które służą ustaleniu i wykazaniu „uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa”. W wypadku przestępstw związanych z orientacją seksualną, zainteresowanie organów ścigania już na tym etapie powinno wiązać się z gromadzeniem dowodów służących ustaleniu, i w miarę możliwości udokumentowaniu, jego homofobicznego motywu. Zaniechanie ustalenia motywacji homofobicznej na etapie czynności sprawdzających, bądź bezpośrednio po wszczęciu postępowania przygotowawczego, wiąże się niejednokrotnie z brakiem możliwości jej ustalenia już na etapie postępowania sądowego. W takim przypadku bowiem okoliczności związane z motywacją sprawcy nie mają odzwierciedlenia w kierowanym do sądu akcie oskarżenia, a nawet, w sytuacji wydania przez sąd wyroku skazującego, w jego uzasadnieniu.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że sąd, dążąc do wymierzenia sprawcy przestępstwa motywowanego uprzedzeniami wyższego wymiaru kary, może powołać się także na popełnienie przez sprawcę czynu o charakterze chuligańskim (art. 115 § 21 k.k.). Taka praktyka sądów nie pozwala jednak na powstanie linii orzeczniczej w zakresie przestępstw motywowanych uprzedzeniami na tle orientacji seksualnej. Co więcej, wskazać należy na znaczącą różnicę jakościową pomiędzy przestępstwem motywowanym uprzedzeniami a przestępstwem chuligańskim. Podczas, gdy to pierwsze popełniane jest na szkodę osób wybranych ze względu na posiadaną cechę osobistą (np. orientację seksualną), przestępstwa chuligańskie z definicji popełniane są „bez powodu albo z oczywiście błahego powodu” (art. 115 § 21 k.k.). Skutki psychiczne i społeczne przestępstw motywowanych uprzedzeniami są niejednokrotnie groźniejsze niż przestępstw, gdzie motywacja była inna (np. chuliganizm).¹²

3. Niezaskarżalność decyzji prokuratora w przedmiocie braku ingerencji w sprawę z oskarżenia prywatnego.

Na podstawie art. 60 § 1 k.p.k. w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego, prokurator wszczyna postępowanie albo wstępuje do postępowania już wszczętego, jeżeli wymaga tego interes społeczny. W momencie objęcia czynu ściganego z oskarżenia prywatnego skargą prokuratora następuje zmiana trybu postępowania i toczy się ono z urzędu.

---

¹² Por. Iganski, P., Sweiry, A., How 'hate' hurts globally, w: J. Scheppe i M. Walters (red.), *The globalisation of hate: internationalising hate crime?*, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Ze względu na brak ustawowej definicji pojęcia „interes społeczny”, należy posługiwać się interpretacją wypracowaną przez doktrynę i orzecznictwo. Przyjmuje się, że okolicznością uzasadniającą wstąpienie prokuratora do takiego postępowania jest sytuacja, w której dany czyn narusza interes nie tylko samej osoby pokrzywdzonej, lecz także interes ogółu społeczeństwa. Odnosząc powyższe do przestępstw motywowanych uprzedzeniami wydaje się oczywiste, że wszczęcie/wstąpienie do takiego postępowania przez prokuratora jest jak najbardziej zasadne i celowe. Skierowane są one bowiem przeciwko całej grupie, do której sprawca żywi uprzedzenia, a nie przeciwko pojedynczej osobie. Jednakże istnienie „interesu społecznego” podlega swobodnej ocenie prokuratora. Decyzja prokuratora w tym zakresie jest zatem całkowicie autonomiczna i nie istnieje możliwość jej zaskarżenia.

Przykład: W jednej ze spraw monitorowanej w ramach projektu, która dotyczyła kierowania obelżywych słów ze względu na orientację seksualną osoby pokrzywdzonej, prokurator odmówił objęcia przestępstwa prywatnoskargowego ściganiem z urzędu ze względu na incydentalność zdarzenia oraz młody wiek osoby pokrzywdzonej, który, według prokuratora, uzasadnia możliwość samodzielnej obrony swoich praw przed sądem.

Praktyka organów ścigania w przypadku przestępstw motywowanych uprzedzeniami

W ostatnich latach w Polsce podjęto wiele działań mających na celu zwalczanie przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Warto wymienić chociażby działalność Zespołu ds. Ochrony Praw Człowieka w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, który monitoruje zjawiska związane z przypadkami przestępstw motywowanych uprzedzeniami, czy Policyjną Platformę Przeciw Nienawiści, której celem jest integracja działań i wymiana dobrych praktyk między różnymi środowiskami i podmiotami w walce z nienawiścią. Nie sposób pominąć niezwykle istotnych wytycznych Prokuratora Generalnego z 26 lutego 2014 r. w zakresie prowadzenia postępowań o przestępstwa rasistowskie i ksenofobiczne,¹³ czy też zakrojonych na coraz szerszą skalę szkoleń funkcjonariuszek i funkcjonariuszy Policji z zakresu wielokulturowości, praw mniejszości oraz wykrywania przestępstw motywowanych uprzedzeniami.¹⁴

Z punktu widzenia projektu, właśnie szkolenia Policji są o tyle istotne, że – jak wynika z obserwacji

¹³ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 26 lutego 2014 r. w zakresie prowadzenia postępowań o przestępstwa z nienawiści, na: http://www.pg.gov.pl/plik/2014_03/4e331e3a170f1719e3f846b06a2c5f7d.pdf (dostęp 10 marca 2016).

¹⁴ System zbierania danych nt. przestępstw motywowanych uprzedzeniami, kampania informacyjna dla cudzoziemców, program szkoleniowy dla Policji oraz zespół roboczy ds. przestępstw motywowanych uprzedzeniami znalazły się w wykazie dobrych praktyk Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Zob. Agencja Praw Podstawowych, Compendium of practices, na: http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/compendium-practices?countries_eu=426, dostęp 26 kwietnia 2016.

- w dalszym ciągu to na komisariatach najczęściej dochodzi do naruszeń praw osób pokrzywdzonych. W ramach wsparcia udzielanego pokrzywdzonym zarejestrowano następujące, powtarzające się schematy postępowań:

1. Nieprzyjmowanie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa bądź nakłanianie osób pokrzywdzonych do rezygnacji ze złożenia zawiadomienia.

Policja ma obowiązek przyjąć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Osoba pokrzywdzona może je złożyć na każdym posterunku, komisariacie i w każdej komendzie Policji. Zawiadomienie może zostać także złożone do Prokuratury.

Doświadczenia projektu pokazują, że osoby pokrzywdzone bywały zniechęcane do złożenia zawiadomienia o przestępstwie, nierzadko wielokrotnie. Przekonywano je, że czyn, którego dopuszczono się wobec nich, nie jest przestępstwem, zalecano, by „przespać się z tym jeszcze”, odmawiano przyjęcia zawiadomienia dopóki osoba pokrzywdzona nie stawi się z tłumaczką/em. W innych wypadkach osoby pokrzywdzone były zniechęcane do składania zawiadomienia informacją, że „sprawca i tak się nie znajdzie”, „monitoring to jedno, identyfikacja to drugie”, lub „czyn, który pani/pan opisuje, nie wyczerpuje ustawowych znamion przestępstwa”.

Przykład: W jednej ze spraw monitorowanej w ramach projektu osoba pokrzywdzona usiłowała złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (pobicie ze względu na orientację seksualną). Policjant przyjmujący zgłoszenie widząc obrażenia stwierdził, że „to będzie poniżej siedmiu dni, nie ma co składać, i tak będzie umorzenie, a Pani sobie tylko zaszkodzi.” Osoba pokrzywdzona poprosiła o wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania. Po skonsultowaniu sprawy z drugim funkcjonariuszem ostatecznie policjant zdecydował się na przyjęcie zgłoszenia.

2. Niewszczywanie postępowania z urzędu.

Stosownie do art. 303 k.p.k., jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, wydaje się z urzędu postanowienie o wszczęciu śledztwa. W toku projektu monitorowano jednak kilka spraw, w których, pomimo że organy ścigania dysponowały dostatecznymi danymi potwierdzającymi, że doszło do popełnienia przestępstwa (np. podjęto interwencję, przewieziono osobę pokrzywdzoną do szpitala), postępowanie nie zostało wszczęte.

3. Posługiwanie się niezrozumiałym językiem.

Niejednokrotnie osoby pokrzywdzone nie znają języka prawnego i nie rozumieją specyficznych sformułowań związanych z procedurą karną. Posługiwanie się przez policję żargonem utrudnia osobom pokrzywdzonym zrozumienie przysługujących im praw.

Przykład: W jednej ze spraw monitorowanych w ramach projektu, osoba pokrzywdzona usiłowała złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Przyjmująca zawiadomienie policjantka, po stwierdzeniu, że „to będzie prywatnoskargowe”, kazała „udać się z tym do sądu”.

4. Błędna kwalifikacja prawna czynu (nieuwzględnienie pobudek rasistowskich sprawcy).

W połowie spraw monitorowanych w toku projektu, w których osoba pokrzywdzona nie miała wątpliwości, że sprawa miała podłoże rasistowskie, nie doszło do postawienia sprawcy zarzutu działania z takich pobudek.

Przykład: W jednej z monitorowanych spraw pokrzywdzony został najpierw znieważony w klubie słowami „ty czarnuchu”, a 5 minut później pobity przez znieważającego w miejscu oddalonym od klubu o kilka metrów. Organy ścigania nie dopatrzyły się motywacji rasistowskiej w działaniu sprawcy.

Przykład: Pokrzywdzony, cudzoziemiec, tuż po wyjściu z klubu został zaatakowany i bardzo poważnie pobity przez grupkę nieznaną mu, pijanych młodych mężczyzn. Był jedynym cudzoziemcem w pobliżu i jako jedyny został zaatakowany. Czynu nie zakwalifikowano jako rasistowskiego. W toku postępowania nie poczyniono również żadnych ustaleń mających na celu wykrycie motywacji sprawców.

Pominięcie motywacji sprawcy już na początku postępowania przygotowawczego nie wyklucza zmiany kwalifikacji czynu na późniejszym etapie, aż do wydania wyroku przez sąd I instancji, a niekiedy nawet w postępowaniu apelacyjnym. Jednakże z doświadczeń projektu wynika że, o ile pewne ustalenia nie zostaną poczynione przez organ ścigania (np. analiza obecności sprawców w mediach społecznościowych, ich powiązań z grupami propagującymi systemy totalitarne czy rasistowskie) niezwykle trudno jest na późniejszym etapie zgromadzić materiał dowodowy potrzebny do zmiany kwalifikacji.

Przykład: W toku procesu, w którym sprawców oskarżono o pobicie, nie uwzględniając przy tym pobudki rasistowskiej, sędzia kilkakrotnie uchylała pytania oskarżyciela posiłkowego do świadków, które miały na celu wykazanie prawdziwej motywacji sprawców, jako niezwiązane z przedmiotem sprawy.

5. Niedostrzeżenie konieczności wykrycia motywu homofobicznego czynu.

Z brakiem wyodrębnienia orientacji seksualnej jako przesłanki chronionej związany jest fakt nieuwzględniania homofobicznej motywacji sprawcy w ramach postępowania przygotowawczego. To z kolei powoduje, że motywacja nie jest uwzględniana w akcie oskarżenia, a następnie nie wybrzmiewa podczas rozprawy, i nie ma odzwierciedlenia w wysokości kary.

Przykład: W jednej ze spraw monitorowanych w ramach projektu został złożony wniosek dowodowy¹⁵ na okoliczność identyfikacji homofobicznej motywacji sprawcy przestępstwa, w tym uwzględnienia wypowiedzianych podczas popełnienia przestępstwa obraźliwych słów, zabezpieczenia historii korespondencji elektronicznej, historii przeglądania stron internetowych, przeszukania miejsca zamieszkania celem ewentualnego znalezienia dokumentów, czasopism świadczących o wrogim nastawieniu sprawcy do osób LGB. Wniosek został oddalony. Uzasadnieniem było to, że wniosek nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy z uwagi na to, że okoliczności w nim podnoszone nie są przedmiotem toczącego się postępowania.

6. Niepodejmowanie czynności mających na celu zebranie materiału dowodowego w sprawie.

W toku projektu monitorowano kilka spraw, w których organy ścigania mimo formalnie wszczętego postępowania przygotowawczego, zaniechały zebrania materiału dowodowego, kluczowego dla późniejszego postawienia zarzutów i skazania sprawcy.

Przykład: Po brutalnym pobiciu cudzoziemca w klubie, przybyła na miejsce zdarzenia Policja nie zabezpieczyła monitoringu, nie zebrała także danych wszystkich świadków. Sprawcę odnalazł sam pokrzywdzony idąc tropem jego powiązań z pracownikami klubu.

Przykład: Po zgłoszeniu zawiadomienia o przestępstwie naruszenia nietykalności cielesnej motywowanego uprzedzeniami w autobusie, Policja nie podjęła żadnych czynności zmierzających do zabezpieczenia monitoringu wizyjnego z pojazdu, mimo, że taki wniosek pokrzywdzony zgłosił jeszcze przy pierwszym przesłuchaniu.

---

¹⁵ Wniosek o podjęcie przez organy ścigania określonych działań, przeprowadzenie wnioskowanego dowodu służy udowodnieniu danej okoliczności.

7. Uznawanie, że czyny popełniane z nienawiści wobec osób LGB charakteryzują się znikomą społeczną szkodliwością czynu.

Nie każdy czyn karalny realizujący znamiona czynu zabronionego uznaje się za karygodny. Zgodnie z art. 1 § 2 k.k., czyn, który nie jest społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy, nie stanowi przestępstwa. W takim przypadku na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k., postępowanie nie zostaje wszczęte, a jeśli zostało już wszczęte, zostaje wydane postanowienie o jego umorzeniu.

Ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego następuje przez pryzmat kryteriów określonych w art. 115 § 2 k.k., tj. rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

8. Informowanie o konieczności wskazania kwalifikacji karnej przestępstwa w treści składanego zawiadomienia.

Osoba pokrzywdzona nie ma obowiązku podawania kwalifikacji prawnej czynu podczas składania zawiadomienia. W jednym przypadku problem ten okazał się jednak być barierą podczas próby zgłoszenia przestępstwa.

Kodeks karny w sposób bezpośredni penalizuje czyny związane z tzw. „kradzieżą tożsamości”. W myśl art. 190a § 2 K.K. karze do trzech lat pozbawienia wolności podlega ten, kto, podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej. Zaostrzenie odpowiedzialności karnej ma miejsce w sytuacji targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, gdyż zagrożenie ustawowe wynosi wówczas od 1 roku do 10 lat (art. 190a § 3 K.K.).

Przykład: W jednej ze spraw monitorowanych w ramach projektu, osoba pokrzywdzona usiłowała złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa podszywania się pod jej tożsamość na portalu randkowym. Sprawca/ sprawcy wysyłali dane dotyczące orientacji seksualnej oraz preferencji seksualnych do jej rodziny oraz znajomych. Policja odmówiła przyjęcia zawiadomienia sugerując, że opisany czyn nie wypełnia znamion czynu zabronionego, wobec czego nie stanowi przestępstwa.

Rekomendacje wynikające z doświadczeń projektu

1. Wprowadzenie zmian do kodeksu karnego umożliwiających surowsze karanie sprawców wszystkich przestępstw, o ile były motywowane uprzedzeniami.
2. Uwzględnienie orientacji seksualnej na liście przesłanek chronionych w przepisach dotyczących przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Uwzględnianie przez sąd przy wymierzaniu kary motywacji homofobicznej za okoliczność obciążającą wpływającą na zaostrezenie wymiaru kary wobec sprawcy.
3. Wprowadzenie zmian do kodeksu karnego umożliwiających uznawanie za przestępstwa motywowane uprzedzeniami również przestępstw popełnionych w związku z rzeczywistą lub domniemaną przynależnością osoby pokrzywdzonej do chronionej grupy lub jej związkiem z tą grupą, a także przestępstw, w których motywacja oparta na uprzedzeniach sprawcy jest jedną z kilku pobudek dopuszczenia się przestępstwa.
4. Przy podejrzeniu popełnienia przez sprawcę czynu motywowanego uprzedzeniami, podejmowanie przez organy ścigania czynności służących jak najszybszemu zabezpieczeniu dowodów mogących służyć ustaleniu motywacji.
5. Rozszerzenie dostępu osoby pokrzywdzonej do tłumaczenia na wszystkich etapach postępowania karnego, w tym także w kontaktach z pełnomocnikiem i podczas czynności zapoznania się z aktami sprawy.
6. Rozszerzenie uprawnień tzw. „osoby wskazanej przez pokrzywdzonego”, tak, by umożliwić jej udzielanie wsparcia również na etapie postępowania sądowego;
7. Zmiana przepisów postępowania karnego pozwalająca na rozpoznawanie zażaleń na umorzenie postępowania przygotowawczego bądź odmowę jego wszczęcia na posiedzeniach jawnych;
8. Poprawa systemu szkoleń funkcjonariuszek i funkcjonariuszy Policji dotyczących poprawy zgłaszalności i wyeliminowania nieprawidłowości przy zgłaszaniu przestępstw.

Rekomendacje i dobre praktyki dotyczące przeciwdziałania przestępstwom motywowanym uprzedzeniami

Piotr Godzisz

Poniższe propozycje działań i przykłady dobrych praktyk zostały wypracowane podczas warsztatów, towarzyszących seminarium „Przestępstwa motywowane uprzedzeniami – dylematy, wyzwania, strategie”, które odbyło się 15 kwietnia 2016 r. w Warszawie. Wydarzenie to zostało zorganizowane przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej i Stowarzyszenie Lambda-Warszawa we współpracy z Biurem Rzecznika Praw Obywatelskich. Jego założeniem było podsumowanie doświadczeń zebranych w trakcie realizacji projektu „Równi i Bezpieczni”, umożliwienie nawiązania współpracy pomiędzy podmiotami zajmującymi się przeciwdziałaniem przestępstwom motywowanym uprzedzeniami i wsparciem dla pokrzywdzonych nimi osób, a także rozważenie wyzwań w tym zakresie. W warsztatach udział wzięły osoby reprezentujące następujące instytucje:

- Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych,
- Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich,
- policję: Komendy Wojewódzkie Policji, Centra Szkolenia Policji oraz Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie (pełnomocnicy i pełnomocniczki ds. ochrony praw człowieka),
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji,
- Naczelną Radę Adwokacką,
- organizacje pozarządowe reprezentujące grupy mniejszościowe i działające na rzecz ich równego traktowania (wyróżnione m.in. ze względu na pochodzenie narodowe i etniczne, wyznanie, orientację seksualną, tożsamość płciową, płeć oraz niepełnosprawność),
- organizacje udzielające wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami,
- Prokuratury Rejonowe wyznaczone do prowadzenia postępowań w sprawach o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym,
- szkoły wyższe i instytuty badawcze.

Międzysektorowy charakter warsztatów umożliwił nawiązanie i wzmocnienie współpracy między podmiotami, wymianę doświadczeń, a co najważniejsze, sformułowanie propozycji działań oraz zidentyfikowanie istniejących dobrych praktyk działania i współpracy NGO, policji, prokuratury i innych instytucji w trzech obszarach:

- usprawnienie procesu zgłaszania przestępstw motywowanych uprzedzeniami,
- postępowania w sprawach przestępstw motywowanych uprzedzeniami,
- wsparcie osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami.

Wierzmy, że materiał opracowany w trakcie warsztatów będzie stanowił dla wielu podmiotów inspirację w rozwijaniu jakości i dostępności działań skierowanych do osób zagrożonych i doświadczających wspomnianego typu przestępstw.

Rekomendacje ekspertów i ekspertek

Mając na uwadze ograniczony czas przeznaczony na warsztaty, stworzona w ich trakcie lista rekomendacji z pewnością nie jest wyczerpująca. Jednocześnie, podczas gdy część zaleceń wydaje się być oczywista (np. dostosowanie procedur do potrzeb osób z niepełnosprawnością, zwiększenie dostępności funduszy publicznych na szkolenia policji i wsparcie dla osób pokrzywdzonych), niektóre z propozycji, szczególnie te, które nie pojawiały się w innych tego typu opracowaniach (np. rozważenie, czy prokuratorzy wyznaczeni do prowadzenia spraw o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym mogliby również prowadzić sprawy, gdzie motywacją jest np. homofobia), wymagają uszczegółowienia i dalszej pracy. Z tego też powodu, poniższą listę propozycji należy traktować raczej jako zapis dyskusji i zbiór rekomendacji, które powinny zostać przedyskutowane i uszczegółowione w późniejszym czasie.

Ze względu na praktyczny charakter zadania (tzn. skupienie się na tym, co osoby pracujące w różnych organizacjach i instytucjach mogą zrobić w istniejących warunkach, by poprawić sytuację osób pokrzywdzonych) lista nie uwzględnia jednego z najważniejszych postulatów organizacji pozarządowych, tj. nowelizacji przepisów kodeksu karnego, która ma polegać m.in. na rozszerzeniu katalogu przesłanek chronionych.

Usprawnienie procesu zgłaszania przestępstw motywowanych uprzedzeniami.

1. Wprowadzenie kursu specjalistycznego rozszerzającego tematykę przestępstw motywowanych uprzedzeniami dla policjantek i policjantów służby kryminalnej.
2. Uwrażliwienie na specyficzne potrzeby osób poszkodowanych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami policjantek i policjantów przyjmujących zgłoszenia, szczególnie tam, gdzie występuje ich znaczna ilość; szkolenia powinny uwzględniać różne przesłanki oraz powinny być prowadzone przy udziale wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych. Podczas szkoleń promowane powinny być już istniejące materiały i publikacje, jak np. poradnik „Po pierwsze człowiek”.¹⁶

---

¹⁶ K. Łaszkiwicz (red.), Po pierwsze człowiek. Działania antydyskryminacyjne w jednostkach policji. Praktyczny poradnik, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Komenda Główna Policji, Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania, Warszawa 2013.

3. Upowszechnianie informacji o możliwości zgłoszenia informacji o przestępstwie motywowanym uprzedzeniami za pomocą e-maila, a następnie, po umówieniu się z odpowiednio przygotowaną/ym policjantką/em złożenia oficjalnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i zeznań.
4. Usprawnienie procesu zgłaszania pierwszej informacji o przestępstwie przez osoby nieposługujące się językiem polskim (np. kontakt w każdej komendzie do organizacji pozarządowej, która może udzielić szybkiego wsparcia językowego).
5. Wprowadzenie w komisariatach nieformalnej praktyki polegającej na przeproszeniu osoby pokrzywdzonej (np. telefonicznie), jeśli w toku czynności procesowych doszło do naruszenia jej godności. Taka praktyka powinna mieć na celu budowanie zaufania do policji i być uzupełnieniem czynności przewidzianych w prawie.

Postępowania w sprawach przestępstw motywowanych uprzedzeniami

1. Upowszechnianie wiedzy na temat praw osób pokrzywdzonych i standardów udzielania wsparcia (np. możliwość składania zeznań w obecności osoby bliskiej lub prawniczki/ka; udzielanie prawdziwej i zrozumiałej informacji o tym, co dzieje się na poszczególnych etapach postępowania i procesu). Informacje te powinny uwzględniać specyfikę przestępstw motywowanymi uprzedzeniami (np. ich powtarzalność, obawę przed ujawnieniem orientacji seksualnej) i specyficzne potrzeby osób poszkodowanych (np. w zakresie rozmiaru i kroju pisma w dokumentach, tłumaczenia bądź odczytywania dokumentów dla osób niewidomych; wysyłania dokumentów pocztą elektroniczną itd.).
2. Przekazywanie po przyjęciu zeznań od osoby pokrzywdzonej wraz z „Pouczeniem o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego” ulotek bądź kontaktów do wyspecjalizowanych organizacji, udzielających wsparcia, np. kryzysowego, psychologicznego lub prawnego.
3. Okazanie empatii, dostrzeżenie i docenienie powodu, dla którego osoba została pokrzywdzona – potępienie rasizmu, ksenofobii, homofobii oraz innych przejawów nietolerancji w jej obecności.
4. Rozwój instytucji odpowiednio przeszkolonych asystentek/ów, których zadaniem będzie towarzyszenie w toku czynności procesowych osobom pokrzywdzonym o specyficznych wymaganiach - w szczególności podczas składania zeznań oraz rozprawy. Funkcja ta powinna być opłaconą ze środków publicznych, zaś szkolenie związane z przygotowaniem do pracy powinno uwzględniać specyficzne potrzeby osób pokrzywdzonych (np. konieczność objaśniania szeptem tego, co dzieje się na sali sądowej; przygotowanie do pracy z osobami z zaburzeniami zdrowia psychicznego). Jednocześnie, należy zapewnić, żeby to nie osoba pokrzywdzona była odpowiedzialna za obecność asystentki/ta – za zapewnienie odpowiedniego wsparcia powinna być odpowiedzialna odpowiednia instytucja (np. policja, prokuratura, sąd).
5. Wprowadzenie szkoleń z zakresu przestępstw motywowanych uprzedzeniami, warsztatów antydyskryminacyjnych i uwrażliwiających na specyficzne wymagania osób poszkodowanych

przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami dla osób pracujących w domach pomocy społecznej, ośrodkach interwencji kryzysowej i organizacjach pozarządowych udzielających wsparcia pokrzywdzonym ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (administrowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości). Szkolenia te powinny uwzględniać różne przesłanki będące powodem uprzedzeń oraz być prowadzone przy udziale wyspecjalizowanych w tym zakresie organizacji pozarządowych.

6. Zwiększenie dostępu i ilości środków publicznych przeznaczonych dla organizacji udzielających wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami.

7. Monitorowanie wdrażania Dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw w zakresie, w jakim odnosi się ona do przestępstw motywowanych uprzedzeniami.

Wsparcie osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami.

1. Instytucje publiczne powinny w większym stopniu inicjować organizację warsztatów, szkoleń i innych form spotkań międzysektorowych. Inicjatywy te powinny być ukierunkowane na:

- wszystkie grupy interesariuszy (również tych spoza policji, prokuratury i wymiaru sprawiedliwości, np. Straż Graniczną, Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Biuro Rzecznika Praw Dziecka),
- wymianę doświadczeń między instytucjami działającymi w różnych lokalizacjach na terenie kraju, a także między Polską i podmiotami z zagranicy,
- rozwijanie kontaktów i usprawnienie współpracy między organizacjami udzielającymi pomocy prawnej osobom pokrzywdzonym, policją (szczególnie służbą kryminalną) oraz prokuratorami prowadzącymi postępowanie przygotowawcze w poszczególnych województwach (regionach).

2. Wypracowanie dobrych praktyk i standardów oraz poznanie i zrozumienie potrzeb i stanowisk poszczególnych interesariuszy (policji, prokuratury, sądów, samorządów lokalnych, organizacji pozarządowych, np. w zakresie:

- zgłaszania przypadków mowy nienawiści w Internecie przez organizacje pozarządowe i prowadzenia przez wyznaczonych prokuratorów dotyczących ich postępowań przygotowawczych (efektem powinna być mniejsza liczba spraw umarzanych przez prokuraturę),
- bezpieczeństwa (efektem powinna być eliminacja tzw. profilowania etnicznego przez policję czy Straż Graniczną).

3. Rozważenie zasadności wyznaczenia w skali każdego województwa i podania do wiadomości publicznej konkretnych jednostek policji, prowadzących sprawy związane z przestępstwami motywowanych uprzedzeniami.

4. Zapewnienie, by wszystkie sprawy związane z przestępstwami motywowanych uprzedzeniami, bez względu na przesłankę, były prowadzone przez odpowiednio przeszkolone i uwrażliwione osoby: policjantki/tów służby kryminalnej i prokurator/ki/rów.

5. Zapewnienie, by postępowania w sprawach, w których motywacja wynika z uprzedzeń na tle orientacji seksualnej, tożsamości płciowej, płci, niepełnosprawności bądź wieku, były prowadzone przez specjalnie przeszkolonych prokuratorów/rów (np. osoby wyznaczone do prowadzenia postępowań w sprawach przestępstw o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym).

6. Prokuratorzy i policjanci prowadzący sprawy dotyczące przestępstw motywowanych uprzedzeniami powinni mieć zapewniony łatwy dostęp do kontaktów do organizacji pozarządowych, posiadających doświadczenie w zakresie np. ustalenia czynników wskazujących, że czyn był motywowany uprzedzeniami (np. powiązanie zdarzenia z miejscem lub wydarzeniami związanymi z daną grupą mniejszościową, symbolika, informacja o podobnych zdarzeniach niezgłoszonych policji).

7. Dokładanie wszelkich starań, by ustalić (bądź wykluczyć) w przestępstwie motywację wynikającą z uprzedzeń. Szczególnie istotne jest:

- dokumentowanie nie tylko rasistowskich czy innych negatywnie nacechowanych wyrażań jako jedyne go czynnika wskazującego na fakt popełnienia przestępstwa na tle uprzedzeń,
- wzięcie pod uwagę innych okoliczności (np. kontekstu, miejsca, czasu, różnic między osobą pokrzywdzoną, a sprawcą, wzorca zachowań sprawcy, wyjątkowej brutalności, percepcji osoby pokrzywdzonej i świadków, braku innych powodów itd.) jako wskazujących, że sprawa może być motywowana uprzedzeniami. w tym zakresie.¹⁷

8. Przestępstwa, w których sprawca pomylił się co do tożsamości osoby zaatakowanej (np. pobicie Peruwianczyka, o którym sprawca myślał, że jest Arabem) oraz przestępstwa związane z afiliacją pokrzywdzonej osoby z grupą narażoną na uprzedzenia (np. osoba działająca w obszarze kultury żydowskiej, sama niemająca żydowskiego pochodzenia; atak na mieszaną parę polsko-pakistańską itd.), powinny być zgodnie z wytycznymi Prokuratora Generalnego z 26 lutego 2014 r.¹⁸ traktowane jako przestępstwa motywowane uprzedzeniami.

9. Poprawa systemu zbierania danych na temat przestępstw motywowanych uprzedzeniami w prokuraturze i sądach – system ten powinien być niezależny od kwalifikacji prawnej czynu. W tym zakresie postuluje się wprowadzenie roboczej definicji przestępstwa motywowanego uprzedzeniami (np. definicji OBWE, na wzór policji). Powinna ona uwzględniać szeroki katalog przesłanek chronionych, w tym: orientację seksualną, tożsamość płciową, płeć, niepełnosprawność i wiek. Ministerstwo Sprawiedliwości i Prokuratura Krajowa mogą skorzystać przy realizacji tej rekomendacji z doświadczeń Komendy Głównej Policji i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

---

¹⁷ Pomocne wskazówki w tym zakresie zawarto w publikacji: Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE, Prosecuting Hate Crimes. A practical guide, Warszawa 2014, na: www.osce.org/odihr/prosecutorsguide (dostęp 15 kwietnia 2016). Publikacja dostępna w językach angielskim, rosyjskim i ukraińskim.

¹⁸ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 26 lutego 2014 r., op. cit.

Rekomendacje przekrojowe

Zwiększenie świadomości społecznej dotyczącej przestępstw motywowanych uprzedzeniami. W tym zakresie działania powinny być ukierunkowane szczególnie na:

1. Zwiększenie zgłaszalności przestępstw. Dla realizacji tego postulatu rekomendowane jest np. rozważenie w sytuacji skutecznego wykrycia sprawców i postawienia ich w stan oskarżenia intensyfikacji działań komunikacyjnych w mediach.
2. Budowę świadomości społecznej dotyczącej praw osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami. W tym zakresie pożądanym jest przeprowadzenie kolejnej kampanii społecznej mającej na celu podniesienie poziomu zgłaszalności przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Kampania ta powinna być nakierowana na wszystkie grupy narażone na przemoc motywowaną uprzedzeniami, w tym na osoby LGBT, osoby z niepełnosprawnością czy osoby starsze. Dla zwiększenia jej wiarygodności powinna ona być objęta honorowym patronatem instytucji publicznej lub realizowana wspólnie przez instytucję publiczną i organizacje pozarządowe.
3. Zapewnienie finansowania szkoleń dla służb mundurowych, prokuratury i sędziów w zakresie przestępstw motywowanych uprzedzeniami z środków publicznych. Dla realizacji tego postulatu rekomenduje się rozważenie możliwości ubiegania się o środki pochodzące, np. z odpowiednich programów Unii Europejskiej.

Dobre praktyki

Mając na uwadze ograniczony czas przeznaczony na warsztaty, stworzona w ich trakcie lista dobrych praktyk z pewnością nie jest wyczerpująca. W trakcie seminarium zidentyfikowano ich jedynie kilka. Wpływ na to miało uznanie za nie wyłącznie systematycznie wdrażanych działań (także tych nieformalnych, tj. nie wynikających z nałożonych obowiązków prawnych) oraz wspomniane ograniczenia czasowe. Niektóre z dobrych praktyk przedstawionych na kolejnych stronach wprost odnoszą się do wskazanych obszarów tematycznych, inne zaś mają charakter przekrojowy.

Pragniemy zwrócić uwagę, że zebrane propozycje dobrych praktyk nie uwzględniają przykładów pozytywnych działań i zmian wdrożonych przez instytucje państwowe na poziomie krajowym, np.:

- stworzenie sieci koordynatorów ds. przestępstw z nienawiści w strukturach służby kryminalnej komend wojewódzkich policji,
- wprowadzenie szkoleń dla prokuratorów we współpracy z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE,
- usprawnienie przez Komendę Główną Policji we współpracy z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji i Ministerstwem Sprawiedliwości systemu zbierania danych o sprawach o przestępstwach motywowanych uprzedzeniami.

Podczas gdy działania takie zasługują na uznanie i mogą być uznane za dobrą praktykę w kontekście międzynarodowym (np. system zbierania danych w policji oparty na motywacji sprawcy, a nie na klasyfikacji prawnej czynu),¹⁹ to w kontekście krajowym dla osób uczestniczących w seminarium ważniejsze były praktyki wdrożone na poziomie lokalnym lub regionalnym, których użycie można promować na terenie całego kraju.

Usprawnienie procesu zgłaszania przestępstw motywowanych uprzedzeniami.

W kilku województwach funkcjonuje tzw. „gorący telefon” zapewniający nieformalny, szybki i bezpośredni kontakt w sytuacjach kryzysowych pomiędzy organizacjami pozarządowymi udzielającymi wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami, a wyznaczoną osobą z policji (np. pełnomocniczką/kiem ds. ochrony praw człowieka bądź koordynatorką/rem ds. przestępstw z nienawiści.

W jednej z dzielnic Warszawy istnieje stały, bezpośredni kontakt między dzielnicowym, a lokalnymi organizacjami pozarządowymi. Dzielnicowy udostępnił kontakt do siebie i od czasu do czasu odwiedza organizacje społeczne mające siedzibę na terenie jego działania. Dzięki temu można w łatwiejszy sposób zgłosić obawy dotyczące bezpieczeństwa w okolicy bądź poinformować np. o pojawiających się graffiti czy przypadkach niszczenia mienia.

Wsparcie osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami.

W niektórych jednostkach policji sprawy, w których motywacja sprawcy wynika z uprzedzeń nie ujętych wprost w kodeksie karnym, tj. przestępstw na tle orientacji seksualnej, tożsamości płciowej, płci, niepełnosprawności bądź wieku, prowadzone są one przez odpowiednio przeszkolone i uwrażliwione osoby - policjantki/ów służby kryminalnej, których zadaniem jest także prowadzenie postępowań dotyczących przestępstwami na tle rasistowskim i ksenofobicznym.

---

¹⁹ Zob. przypis 15 powyżej.

Dobre praktyki przekrojowe

Zespół do spraw Ochrony Praw Człowieka MSWiA (wówczas MSW) przeprowadził w 2014 r. kampanię informacyjną „Racism. Say it to fight it.” Celem kampanii, prowadzonej w dziesięciu językach, używanych najczęściej przez cudzoziemców w Polsce, było przekazanie wiedzy na temat prawa dotyczącego przestępstw motywowanych uprzedzeniami oraz informacji o zasadach postępowaniach w takich sytuacjach. Projekt zakończyła konferencja „Jak rozbroić bombę nienawiści – skuteczna współpraca imigrantów i organów ścigania”. Kampania informacyjna oraz konferencja były elementami projektu „Imigranci wobec przestępstw z nienawiści - czyli jak skutecznie dochodzić swoich praw”, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich.

W kilku województwach istnieje dobra współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi udzielającymi wsparcia prawnego osobom pokrzywdzonym, a jednostkami Straży Granicznej. Miała ona zarówno charakter nieformalny jak i sformalizowany, np. w formie projektów realizowanych w partnerstwie z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego. Niektóre instytucje, w tym np. jedna z komend wojewódzkich policji oraz Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, coraz częściej sięgają po fundusze grantowe, np. środki dotacyjne Komisji Europejskiej, realizując dzięki nim projekty współpracy z organizacjami pozarządowymi i międzynarodowymi.

W 2016 r. w Gdańsku zainaugurowano pracę pierwszego w Polsce międzysektorowego zespołu ds. modelu integracji imigrantów. Wypracowany model ma wskazać, jak najskuteczniej integrować migrantki/ów z lokalną społecznością oraz budować korzystne dla obu stron pokojowe współżycie. Zaproszenie do udziału w pracach zespołu przyjęło ponad 50 podmiotów – tj. około 100 osób reprezentujących środowiska imigranckie, administrację publiczną, służby miejskie, jednostki edukacyjne, sektor pozarządowy oraz ekspertki/ów. Powołane zostały robocze grupy tematyczne: edukacja, zdrowie, kultura, mieszkalnictwo, przemoc/dyskryminacja, wykluczenie społeczne, praca, komunikacja społeczna. W przyszłości zespół zakłada rozszerzenie swojego składu o osoby posiadające wiedzę i doświadczenie w zakresie spraw dotyczących imigrantek/ów. Model pozwoli na podejmowanie szybkich i adekwatnych działań w głównych obszarach polityki migracyjnej na poziomie lokalnym. Zadania zespołu obejmować będą przede

wszystkim identyfikację potrzeb, wyzwań, zadań oraz możliwości działań związanych z wzrastającą liczbą imigrantów wybierających Gdańsk jako miejsce pobytu. Efektem tych prac ma być wzmocnienie koordynacji i współdziałania instytucji i podmiotów społecznych oraz podniesienie jakości świadczonych przez nie usług. Międzysektorowy charakter zespołu ma gwarantować uwzględnienie wszelkich istotnych aspektów możliwości wsparcia dla imigrantek/ów w Gdańsku²⁰.

---

²⁰ Opracowanie własne na podstawie: www.gdansk.pl/urząd/nasze-miasto,512,37126.html.

Ewaluacja.

Najważniejsze wnioski dla przyszłych działań

Michał Pawłęga

W ostatnich miesiącach realizacji projektu „Równi i bezpieczni”, w ramach którego działania prowadziła Koalicja Przeciwko Przemocy Motywowanym Uprzedzeniami, przeprowadzono jego ewaluację. Zadaniem tego procesu było dokonanie oceny skuteczności projektu, tj. analiza osiągnięcia założonych celów i rezultatów.

W tej części publikacji przytaczamy najważniejsze z wniosków i rekomendacji wynikających z realizacji projektu. Wierzymy, że mogą one być pomocne zarówno naszej Koalicji jak i innym porozumieniom podmiotów działających w sferze ochrony praw człowieka. Dla zaprezentowanych rekomendacji i wniosków opracowano konkluzje, wskazujące w jaki sposób można wykorzystać efekty przeprowadzonej ewaluacji w przyszłości.

1. Koalicja bardzo wzmocniła osoby, które przyjeżdżały na jej posiedzenia. Dzięki udziałowi w spotkaniach nabyły one wiedzę z zakresu m.in. uprawnień organizacji pozarządowych w postępowaniu policyjnym, prokuratorskim i sądowym, zasad prowadzenia rzecznictwa i możliwości jego wykorzystania w działalności organizacji, przestępstw motywowanych uprzedzeniami, równościowego języka i komunikowania równości, empowermentu klientek/ów organizacji.

Konkluzja: w przypadku porozumień i koalicji zajmujących się działaniami w wyspecjalizowanych obszarach, wymagających interdyscyplinarnych kompetencji, niemożliwych do nabycia na kursach, szkoleniach czy w trakcie studiów podyplomowych, warto zapewnić osobom reprezentującym organizacje członkowskie możliwość rozwijania ich kompetencji w trakcie np. spotkań lub specjalnie organizowanych szkoleń. Istotnym jest, by tematyka tych działań i metody ich realizacji wynikały z wcześniej przeprowadzonej analizy potrzeb.

2. Ewentualna formalizacja Koalicji zapewni jej przetrwanie (koordynacja prac Koalicji, możliwość pozyskiwania środków finansowych). Wprowadzanie tak trudnych i ważnych zmian, jaką jest zmiana prawa w obszarze przestępstw motywowanych uprzedzeniami wymaga współpracy wielu podmiotów, budowania szerokiego poparcia społecznego i grupy sojuszników.

Formalizacja sprawi, że powstanie nowa, odrębna organizacja biorąca na siebie odpowiedzialność za realizację zadań, ale która będzie musiała zbudować poparcie grupy organizacji czy przedstawicieli/przedstawicielek danego środowiska, aby mieć siłę do zmiany, a zatem będzie musiała zbudować Koalicję, z której wyrosła.

Rozwiązaniem może być rejestracja związku organizacji, a więc federacji. Tę opcję, ze względu na użyteczność, można wziąć pod uwagę planując formę prawną Koalicji. W chwili obecnej wg danych zebranych podczas ewaluacji, zainteresowanie organizacji członkowskich, poza wydelegowanymi do pracy w Koalicji osobami, jest nieduże. Aby wdrożyć strategię formalizacji w postaci federacji, należałoby w pierwszej kolejności zorganizować spotkanie całych Zarządów organizacji członkowskich i porozmawiać o oczekiwaniach, strategiach wykorzystania potencjału Koalicji oraz interesach poszczególnych organizacji.

Pozostawiając Koalicję w obecnej, niesformalizowanej strukturze, należy liczyć się z tym, że, o ile nie ulegnie wzmocnieniu sposób koordynacji jej pracy, Koalicja może nie przetrwać.

Konkluzja: działanie porozumień i koalicji organizacji wokół ważnych dla nich problemów nie stanowi dla większości z nich kluczowego obszaru aktywności. W tej sytuacji konieczne jest dokonanie wyboru jednej (lub większej liczby) organizacji, które podejmą się koordynowania zaplanowanych działań. Bez zapewnienia silnego ośrodka zarządzania działaniami porozumienia taka współpraca może okazać się nieefektywna i nieskuteczna. Z kolei rozwiązanie polegające na rejestracji federacji organizacji może być procesem czasochłonnym i wymagać wielu formalności. Jednocześnie szansa, że w efekcie będzie ono skutkowało większym zaangażowaniem organizacji członkowskich jest ograniczona – działania Koalicji nie będą dla nich z pewnością priorytetowe obok innych podejmowanych aktywności.

3. Koalicja pełniła do tej pory głównie funkcje edukacyjne dla przedstawicieli, przedstawicielek organizacji członkowskich oraz funkcje pomocnicze dla działań rzeczniczych. Opracowując jej strategię działania należy w większym stopniu włączyć ją do działań rzeczniczych, np. jako instrument promocji proponowanych w działaniach rzeczniczych zmian, budowanie poparcia społecznego, nagłośnienie działań rzeczniczych poprzez kampanie społeczne.

Konkluzja: działając w ramach porozumień i koalicji zawieszonych dla realizacji wspólnych celów warto organizować ich pracę w taki sposób, by tworzące je podmioty miały możliwość udziału zarówno w opracowaniu strategii działań rzeczniczych jak też miały wpływ na sposób ich realizacji. Efektem takiego działania będzie zwiększenie ich poczucia wpływu na funkcjonowanie tego porozumienia, co w dalszej konsekwencji może prowadzić zarówno do zwiększenia ich motywacji do współpracy, jak też poczucia sprawczości.

4. Dużą wartością, dla osób biorących udział w pracach Koalicji, było niehierarchiczne zarządzanie. Każda organizacja biorąca udział w Koalicji miała duży wpływ na sposób pracy Koalicji, na podejmowane tematy czy formy pracy. Członkowie/członkinie Koalicji doceniali ten sposób zarządzania. Mówili o tym, że buduje on podmiotowość organizacji członkowskich oraz osób je reprezentujących.

Konkluzja: działając w ramach porozumień i koalicji zawieszonych dla realizacji wspólnych celów warto organizować ich pracę w taki sposób, by tworzące je podmioty miały możliwość udziału w opracowaniu strategii ich działania i sposobu jej realizacji. Efektem takiego działania jest zwiększenie poczucia wpływu organizacji członkowskich na funkcjonowanie porozumienia, co częściowo miało miejsce w przypadku Koalicji Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami. Efektem tego było zwiększenie motywacji do współpracy i budowanie poczucia sprawczości i wpływu. Należy przy tym odróżnić zostawienie pełnej swobody organizacjom członkowskim i osobom je reprezentującym od partycypacji. By osiągnąć rzeczywiste zaangażowanie rekomendowane jest zastosowanie technik angażowania, zachęcania do pracy w porozumieniu czy Koalicji.

5. Myśląc o skuteczności tej formy wsparcia, jaką była pomoc prawna oferowana w projekcie, należy, poza oczywiście pomocą osobom poszkodowanym, zwrócić uwagę na efekt jakim jest wywieranie wpływu na organy ścigania i organy sądownictwa, aby dane przestępstwo rejestrowały lub uzasadniały wydany wyrok z odpowiednią kwalifikacją czynu (kwalifikacją przestępstwa motywowanego uprzedzeniami). Wydaje się, że jest to bardzo ważny wymiar tego projektu.

Konkluzja: w przypadku oferowania poradnictwa prawnego warto zwrócić uwagę na wywieranie wpływu w sposób opisany w rekomendacji. Efektem takiego działania jest zwiększanie ich umiejętności w zakresie rozpoznawania i kwalifikowania przestępstw motywowanych uprzedzeniami oraz uwzględniania przy wydawaniu wyroku przesłanek jakie towarzyszyły popełnieniu przestępstwa.

Standardy udzielania wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami

Poniższe standardy są podstawowymi zasadami, którymi powinny kierować się organizacje pozarządowe zrzeszone w Koalicji Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami. Standardy powinny być uwzględnione przez każdą organizację udzielającą wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwem motywowanym uprzedzeniami przy opracowaniu własnych standardów i regulaminów wewnętrznych.

I. SŁOWNIK

Informacja prawna – oznacza przekazanie informacji o powszechnie obowiązującym w Polsce prawie lub praktyce jego stosowania, w szczególności poprzez: podanie i omówienie odpowiednich przepisów, przekazanie wzorów pism prawnych, wręczenie ulotki lub broszury informacyjnej.

Poradnictwo prawne – jest to skonkretyzowana informacja mająca zastosowanie w konkretnej sprawie, oparta na danych i materiałach przekazanych przez osobę korzystającą z porady. Porada prawna może polegać na sporządzeniu projektu pisma prawnego, w tym procesowego i/lub na wspieraniu osoby w postępowaniu przed organem administracji lub sądem. Poradnictwo prawne może być świadczone samodzielnie przez prawniczkę/prawnika lub przez studentkę/studenta prawa pod nadzorem prawniczki/prawnika.

Asystowanie pokrzywdzonym – to dostosowane do indywidualnych potrzeb i oczekiwań działania skierowane na bezpośrednie wsparcie osoby pokrzywdzonej, wzmocnienie jej i pokazanie, że nie jest sama. Asysta może obejmować towarzyszenie w charakterze osoby zaufanej w trakcie postępowania przygotowawczego (na policji lub w prokuraturze) lub sądowego, a także w innych instytucjach, z pomocy których osoba pokrzywdzona chce lub musi skorzystać (np. lekarza, pracownika socjalnego).

Poradnictwo psychologiczne – to szereg działań dostosowanych do indywidualnych potrzeb osoby mających na celu:

- zdiagnozowanie potrzeb i zrozumienie przez zainteresowaną osobę problemów, z powodu których zgłosiła się po pomoc psychologiczną,

- zrozumienie przez zainteresowaną osobę wpływu rozpoznanych czynników na zgłoszony problem oraz poszukiwanie czynników potrzebnych tej osobie do ewentualnej zmiany,
- pomoc zainteresowanej osobie w zaplanowaniu działań (np.: udział w warsztatach, grupach terapeutycznych, zajęciach edukacyjnych, indywidualnej terapii itp.), które mogą pomóc jej w poradzeniu sobie ze zgłaszanym problemem,
- wspieranie zainteresowanej osoby w dążeniu do przezwyciężenia doświadczanych trudności lub w sytuacji psychologicznego kryzysu.

Poradnictwo psychologiczne nie jest psychoterapią. Porad psychologicznych udziela psycholożka/psycholog zgodnie z Kodeksem Etyczno-Zawodowym Psychologa przyjętym przez Polskie Towarzystwo Psychologiczne.

Poradnictwo kryzysowe – oznacza udzielenie wsparcia osobie znajdującej się w kryzysie sytuacyjnym, wywołanym popełnieniem przeciwko niej lub osobie jej bliskiej przestępstwa motywowanego uprzedzeniami. Kluczowym elementem poradnictwa kryzysowego jest ocena ryzyka (w tym narażenia na popełnienie przeciwko niej kolejnego przestępstwa, wtórnej wiktyimizacji, samobójstwa lub podejmowania innych działań autodestruktywnych) i zbudowanie planu bezpieczeństwa lub redukcji zagrożeń. Potrzeby osoby korzystającej z poradnictwa kryzysowego oraz podejmowane w jego ramach działania (w tym identyfikowanie systemu wsparcia) są planowane wspólnie z osobą znajdującą się w kryzysie.

Community working – to metoda pracy oparta na bezpośrednim kontakcie z potencjalnymi klientkami/klientami, która pozwala dotrzeć do grup i społeczności oraz poszczególnych osób narażonych na przemoc motywowaną uprzedzeniami lub jej doświadczających. Community working stanowi formę pracy socjalnej, w której pracownica/pracownik (community worker) szuka kontaktu, podtrzymuje go i zdobywa w środowisku różnych społeczności. Elementem community workingu jest badanie potrzeb osób należących do grupy objętej oddziaływaniami, odpowiadanie na nie, a także edukacja w zakresie praw osób narażonych czy doświadczających przemoc motywowaną uprzedzeniami. Celem community workingu jest także zbieranie informacji na temat incydentów motywowanych uprzedzeniami i reagowanie na nie.

II. WARTOŚCI

RÓWNE TRAKTOWANIE

Organizacja prowadząca wsparcie dla osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami zapewnia przestrzeganie zasady równego traktowania bez względu na jakiegokolwiek cechy osobiste czy osobowe albo wyznawane poglądy we wszystkich swoich działaniach, zarówno w stosunku do pracownic/pracowników, jak również klientek/klientów.

JAWNOŚĆ

Zasady udzielania wsparcia przez organizację muszą być jawne i powszechnie dostępne, w szczególności dla wszystkich korzystających z nich osób. Powinny one mieć możliwość zapoznania się z nimi przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia.

RZETELNOŚĆ

Zasada rzetelności oznacza, że wsparcie udzielane jest:

- zgodnie z obowiązującą wiedzą naukową oraz w sposób możliwie pełny, konkretny i wyczerpujący;
- na podstawie przedstawionego przez zainteresowaną osobę stanu faktycznego, po pełnym przeanalizowaniu sprawy, a w przypadku informacji i poradnictwa prawnego także na podstawie aktualnego stanu prawnego;
- w sposób zrozumiały i dostosowany do możliwości percepcyjnych zainteresowanej osoby.

Osoby udzielające wsparcia pozostają z klientkami/klientami wyłącznie w relacjach profesjonalnych, nie wchodząc w relacje osobiste.

SAMODZIELNOŚĆ KLIENTKI/KLIENTA

Zasada samodzielności oznacza, że specjalistka/specjalista udziela wsparcia:

- z poszanowaniem autonomii klientki/klienta;
- przedstawiając w sposób możliwie bezstronny dostępne rozwiązania problemu oraz ich konsekwencje, uwzględniając zarówno zalety, jak i wady poszczególnych rozwiązań, nie podejmuje jednak decyzji za klientkę/klienta;
- zachęcając klientkę/klienta (w miarę ich możliwości) do aktywności własnej i mobilizując do samodzielnego działania w rozwiązywaniu problemu.

III. PROCEDURA

POUFNOŚĆ

Zasada poufności oznacza, że:

- warunki lokalowe oraz sposób świadczenia usług pozwalają na udzielanie wsparcia w warunkach poufności;
- sposób przechowywania dokumentacji uniemożliwia dostęp do niej osobom niepowołanym;
- osobom trzecim nie są udzielane informacje na temat klientek/klientów i ich spraw bez ich uprzedniej zgody;
- za zgodą klientki/klienta dopuszczalna jest konsultacja merytoryczna danej sprawy z innymi organizacjami lub specjalistkami/specjalistami w danej dziedzinie; konsultacja taka powinna odbywać się w sposób uniemożliwiający identyfikację osoby, chyba że zachowanie tego warunku mogłoby wpłynąć na jakość konsultacji;
- klientki/klienci otrzymują informację o ograniczeniu zasady poufności, tj. obowiązku przekazania informacji na temat prowadzonej sprawy na żądanie sądu, prokuratury lub innego uprawnionego organu albo też bezwzględnym obowiązku zawiadomienia odpowiednich organów o popełnieniu przestępstw wymienionych w art. 240 kodeksu karnego (obowiązku denuncjacji);
- szczegółowe standardy w zakresie poufności wypracowane przez organizacje są zgodne

z przepisami ustawy o ochronie danych osobowych; bazy osób korzystających ze wsparcia (o ile są prowadzone) muszą być także prowadzone zgodnie z przepisami ustawy o ochronie danych osobowych.

POBIERANIE OPŁAT

- wsparcie w miarę możliwości udzielane jest bezpłatnie;
- informacja zasadach odpłatności powinna być wyeksponowana w siedzibie organizacji;
- niedopuszczalne jest sugerowanie osobom, że powinny wesprzeć działalność organizacji z wdzięczności za pomoc lub w zamian za udzielenie wsparcia;
- organizacja w wewnętrznych przepisach posiada wymóg wyłączności oznaczający, iż specjalistka/specjalista udzielająca/y wsparcia w imieniu organizacji nie może świadczyć tym samym osobom odpłatnych usług poza organizacją;
- specjalistki/specjaliści udzielający wsparcia mogą polecać usługi komercyjne osobom, którym udzielają wsparcia jedynie w ostateczności i o ile dobro klientki/klienta nie stoi temu na przeszkodzie;
- organizacja nie jest zobowiązana do ponoszenia opłat administracyjnych lub sądowych wynikających z prowadzenia spraw klientek/klientów.

DOSTĘPNOŚĆ USŁUG

Zasada dostępności usług oznacza, że:

- w miarę posiadanych możliwości organizacja dąży do udzielania wsparcia w formach i godzinach dostosowanych do potrzeb jej klientek/klientów;
- organizacja dąży do uwzględniania zróżnicowanych potrzeb jej klientek/klientów,
- w szczególności osób z niepełnosprawnościami czy z małymi dziećmi, poprzez dostosowanie warunków lokalowych oraz sposobu świadczenia usług bądź uruchomienie alternatywnych form pomocy;
- specjalistka/specjalista może odmówić wsparcia w razie wystąpienia konfliktu sumienia lub konfliktu interesów, w takiej sytuacji powinna/powinien jednak w miarę możliwości wskazać inną/innego specjalistkę/specjalistę, mogącą/ego udzielić kompetentnej pomocy.

W przypadku naruszenia przez klientkę/klienta zasad współżycia społecznego, w tym próby stosowania przemocy, organizacja może odmówić świadczenia wsparcia na rzecz tej osoby.

WEWNĘTRZNE REGULACJE

Każda organizacja zajmująca się udzielaniem bezpośredniego wsparcia osobom pokrzywdzonym powinna przyjąć wewnętrzny dokument będący uszczegółowieniem niniejszych standardów, który będzie określać w szczególności:

- zdefiniowany zakres świadczonych usług;
- warunki, na jakich świadczone są usługi, a także podstawy odmowy ich świadczenia i zasady postępowania w takiej sytuacji;
- grupę docelową, do której skierowane są usługi organizacji;

- zapewnienie zgłaszającym się osobom możliwości zgłaszania skarg lub uwag dotyczących jakości otrzymanego wsparcia, a także sposobu jego udzielania;

Organizacja powinna także okresowo prowadzić ocenę przestrzegania standardów.

IV. KOMPETENCJE

PROFESJONALIZM

Zasada profesjonalizmu oznacza, że wsparcie:

- udzielane jest przez osoby kompetentne, przygotowane zarówno merytorycznie, jak i metodologicznie do jego udzielania;
- w przypadkach tego wymagających może być udzielane po konsultacji z inną specjalistką/specjalistą w danej dziedzinie, jednak z zachowaniem zasady poufności;
- może być udzielane przez studentki/studentów lub osoby bez doświadczenia w danej dziedzinie pod warunkiem zapewnienia odpowiedniego nadzoru merytorycznego nad ich pracą oraz poinformowania o tym osób korzystających z tego wsparcia.

Każda osoba udzielająca wsparcia ma obowiązek

- stałego podnoszenia swoich kwalifikacji;
- szczególnej znajomości standardów udzielania wsparcia dla klientek/klientów danej organizacji.

Definicje informacji prawnej oraz porady prawnej i obywatelskiej zostały zaczerpnięte z dokumentu Standardy udzielania informacji prawnej oraz prowadzenia poradnictwa prawnego i obywatelskiego wydane przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych. Dokument ten stanowił także podstawę do opracowania niniejszych standardów.

Kwestionariusz monitoringu rozpraw sądowych w sprawach dotyczących przestępstw motywowanych uprzedzeniami

Imię i nazwisko osoby monitorującej .....

Data rozprawy .....

Sąd Rejonowy/Okręgowy (niewłaściwe skreślić) w .....

Sygnatura akt .....

Sprawa była już wcześniej monitorowana

Pierwszy monitoring sprawy

OSKARŻONY/ OSKARŻONA

płeć	☐ kobieta ☐ mężczyzna
wiek	☐ poniżej 25 lat ☐ 26-35 lat ☐ 36-50 lat ☐ powyżej 50 lat
wykształcenie	☐ podstawowe ☐ gimnazjalne ☐ zawodowe ☐ średnie ☐ wyższe ☐ brak danych
obecność na rozprawie	☐ obecny/obecna ☐ nieobecny/nieobecna
posiada obrońcę	☐ tak, obrońca obecny na rozprawie ☐ tak, obrońca nieobecny ☐ nie
opisać aktywność obrońcy w trakcie rozprawy	

POKRZYWDZONY/ POKRZYWDZONA

płeć	☐ kobieta ☐ mężczyzna
wiek	☐ poniżej 25 lat ☐ 26-35 lat ☐ 36-50 lat ☐ powyżej 50 lat
powód ataku	☐ narodowość/etniczność, jaka ..... ☐ wyznanie, jakie ..... ☐ orientacja seksualna ☐ tożsamość płciowa ☐ brak danych
obecność na rozprawie	☐ obecny/obecna ☐ nieobecny/nieobecna
język	☐ pokrzywdzona/y mówi po polsku ☐ pokrzywdzona/y nie mówi po polsku lub mówi słabo
tumacz/ka - jeśli pokrzywdzona/y nie mówi po polsku	☐ na sali był/a obecny/a tłumacz/ka organizowany przez sąd ☐ na sali był/a obecny/a tłumacz/ka zorganizowany przez pokrzywdzoną/ego ☐ na sali nie było tłumacza
w przypadku obecności, proszę opisać zachowanie i aktywność osoby pokrzywdzonej	
osoba pokrzywdzona występuje w procesie jako:	☐ oskarżyciel posiłkowy ☐ powód cywilny ☐ nie pełni żadnej formalnej roli ☐ nie można ustalić
jeśli osoba pokrzywdzona pełni formalną rolę, to czy posiada obrońcę	☐ tak, obrońca obecny na rozprawie ☐ tak, obrońca nieobecny ☐ nie posiada
opisać aktywność obrońcy w trakcie rozprawy	

INNE OSOBY OBECNE NA SALI ROZPRAW

sędzia	☐ kobieta ☐ mężczyzna
zachowanie sędziego podczas procesu – opisać	
prokurator	☐ kobieta ☐ mężczyzna
	☐ obecny podczas rozprawy ☐ nieobecny
zachowanie prokuratora podczas procesu – opisać	
świadkowie	☐ zeznawali świadkinie/owie oskarżenia ☐ zeznawali świadkinie/owie obrony ☐ podczas rozprawy nie przesłuchiowano świadkiń/ów
biegłe/li	☐ nie przesłuchiowano biegłych ☐ przesłuchiowano biegłe/yh, jakiej specjalności .....
publiczność	podać liczbę osób na sali .....
media	☐ obecne ☐ nieobecne ☐ trudno powiedzieć
przyłączona organizacja społeczna	☐ nie ☐ tak, podać nazwę ..... ☐ trudno powiedzieć
inne osoby	☐ biegłe/li ☐ inne osoby, jakie.....

CZYN

kwalifikacja prawna	☐ art. 119 § 1 k.k. ☐ art. 126a k.k. ☐ art. 256 § 1 k.k. ☐ art. 256 § 2 k.k. ☐ art. 257 k.k. ☐ inna, jaka .....
opis zdarzenia	 ☐ nie da się ustalić na tym etapie sprawy

ROZPRAWA

☐ pierwsza rozprawa w sprawie (odczytanie aktu oskarżenia) ☐ kolejna rozprawa w sprawie ☐ ostatnia rozprawa (odczytanie wyroku)
Opis rozprawy – jej przebiegu, czynności

WYROK (jeśli dotyczy)

rodzaj wyroku	☐ skazujący ☐ niewinniający ☐ sprawa umorzona
kara (jeśli doszło do skazania)	☐ pozbawienie wolności ..... ☐ pozbawienie wolności w zawieszeniu ☐ ograniczenie wolności ..... ☐ grzywna, wysokość ..... ☐ inna, jaka .....
zadośćuczynienie osobie pokrzywdzonej w wyroku	☐ nieprzyznane ☐ przyznane, jakie .....
opis ustnego uzasadnienia	

Inne spostrzeżenia osoby prowadzącej monitoring dotyczące przebiegu rozprawy:

„Słownik równościowy” czyli zbiór słów i wyrażen stosowanych przez Koalicję we wszystkich komunikatach zewnętrznych

Wierzymy, że język jakiemu używa się do opisywania grup mniejszościowych, doświadczanych przez nie przestępstw, a także opisywania ich jako osób korzystających z pomocy wpływa na budowanie ich podmiotowości i służy okazaniu szacunku. Założenie to zaowocowało zebraniem wspólnych propozycji słów i wyrażen, rekomendowanych do używania przez osoby pracujące w podmiotach zajmujących się przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami. Wszystkie osoby, które na co dzień pracują z ludźmi należącymi do grup mniejszościowych lub zajmują się wspomnianym typem przestępstw zachęcamy do zapoznania się z naszą propozycją i podjęcia prób jej stosowania w codziennych sytuacjach. Wierzymy, że dzięki temu wykonywana praca będzie postrzegana jako bardziej profesjonalna, wpłynie na poprawę samopoczucia osób należących do grup mniejszościowych, zaś w dłuższej perspektywie – wpłynie na ich upodmiotowienie.

Koalicja Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami opracowała trzy „słowniki” dotyczące:

- mniejszości narodowych, etnicznych, cudzoziemek/ców,
- orientacji seksualnej i tożsamości płciowej,
- sposobu określania osób korzystających z oferowanych działań.

Są one następujące:

Pochodzenie etniczne/ narodowe, ‘rasa’, cudzoziemki/cy

Używać

- w sytuacjach oficjalnych używać Romka/Rom (Romni jako opcja, jednak należy mieć na uwadze, że wyrażenie może nie zostać zrozumiane),
- nieudokumentowani migranci/ osoby bez ważnych dokumentach pobytowych, migranci
- czarny/ czarnoskóry,
- kolor skóry.

Nie używać

- o innym kolorze skóry,
- murzyn,
- cygan (w sytuacjach oficjalnych, rekomendowane do używania tylko w przypadku, gdy osoby życzą sobie zwracania się do nich w ten sposób),
- nielegalni imigranci, nielegalnie przebywający,
- żółci.

Orientacja seksualna, tożsamość płciowa

Używać

- orientacja seksualna/ pschoseksualna (osoby LGB),
- LGB(T),
- osoby homoseksualne/ osoby biseksualne,
- gej/ lesbijka.
- nieheteronormatywność,
- społeczność LGBT,
- tożsamość płciowa/ osoby transpłciowe,
- korekta płci/ uzgodnienie płci.

Nie używać

- preferencje seksualne,
- inna orientacja seksualna,
- kochający inaczej,
- środowisko LGBT,
- homoseksualista, homoseksualistka,
- zmiana płci.

Osoby korzystające z działań organizacji

Używać

- klient/ klientka,
- osoby, z którymi utrzymujemy kontakt (jako organizacja),
- pacjent/ka (w psychoterapii),
- odbiorczynie/cy (działań),
- uczestniczki/cy (działań).

Nie używać

- podopieczne/ni (z wyłączeniem dzieci),
- beneficjentki/ci.

Wskazówka

Rekomendujemy także zwrócenie uwagi na:

- sposób określania osób, które korzystają z działań podmiotu czy organizacji i jednocześnie doświadczyły przestępstwa; nasze rekomendacja to określanie ich jako osób pokrzywdzonych, osób poszkodowanych (nigdy – ofiar),
- określanie ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania jako Ustawy o wdrożeniu... (nie – ustawy równościowej czy ustawy antydyskryminacyjnej - może to sugerować, że w rzeczywisty sposób zapewnia ona ochronę przed nierównym traktowaniem, co nie jest zgodne z opiniami organizacji zajmujących się tą tematyką, np. Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego).

Publikacja stanowi podsumowanie ponad dwuletnich działań Koalicji Przeciwko Przestępstw Motywowanym Uprzedzeniami. Prezentuje ona wypracowane w tym czasie doświadczenia oraz sugestie dotyczące organizowania poradnictwa prawnego na rzecz osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami, działań rzeczniczych związanych ze zmianami prawa, a także współpracy między instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi dotyczącymi wsparcia osób pokrzywdzonych. Jej lekturę polecamy wszystkim osobom, których praca dotyczy szeroko pojętej problematyki przestępstw, w których motywacją czynu są uprzedzenia.

Koalicja Przeciwko Przestępstwom Motywowanym Uprzedzeniami jest jedynym w Polsce, nieformalnym porozumieniem organizacji pozarządowych zajmujących się przeciwdziałaniem dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu z powodu płci, pochodzenia etnicznego i narodowego, koloru skóry, niepełnosprawności, orientacji seksualnej, tożsamości seksualnej, zainteresowanych wdrażaniem wspólnych działań przyczyniających się do przeciwdziałania przemocy powodowanej uprzedzeniami.

Honorowy patronat

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Projekt realizowany w ramach Programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.